

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ORTAOKUL DERS KİTAPLARINDAKİ TASAVVUFİ
KONULAR ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Zehra AŞCI

Çorum 2019

**ORTAOKUL DERS KİTAPLARINDAKİ TASAVVUFİ KONULAR
ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME**

Zehra AŞCI

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK**

ÇORUM-2019

KABUL VE ONAY

Zehra AŞCI tarafından hazırlanan *Ortaokul Ders Kitaplarındaki Tasavvufi Konular Üzerine Mukayeseli İnceleme* başlıklı bu çalışma, 06.09.2019 tarihinde yapılan savunma sıvı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak / doktora / sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zafer ERGİNLİ

(BaŐkan)

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK

(Danışman)

Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet ÖZKAN

(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (06 /09/2019)

.....
Zehra AŞCI

ÖZET

AŞCI, Zehra. *Ortaokul Ders Kitaplarındaki Tasavvufî Konular Üzerine Mukayeseli İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Öğretim programlarının hedeflerine ulaşmasının birincil araçlardan olan ders kitapları, öğretmen ve öğrencinin ortak kaynaklardır. Ortaokul öğretim programlarının perspektifini oluşturan değerler eğitimi ve bir manevi terbiye yöntemi olan tasavvuf birbirini desteklemektedir. Tezimizde tasavvuf eğitiminin örgün din eğitimi içerisindeki durumu ortaokul 5-8. Sınıf DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitapları çerçevesinde incelenmektedir. Çalışma sonunda; ders kitaplarında tasavvuf öğretimine gerektiği kadar yer verilip verilmediğinin, ahlâk ve değerler eğitimi ile tasavvufî öğretiler arasında yeterince bağlantı kurulup kurulmadığının tespiti yapılmıştır.

Tezimiz giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmaya sevk eden problem ortaya konarak araştırmanın amacı, yöntemi ve ders kitaplarının hazırlanmasında zorunlu temel kaynaklar olan ve 2007-2008 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan yeni DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı öğretim programlarının genel bir tanıtım ve değerlendirmesi yapıldı. Birinci bölümde, ortaokul ders kitaplarında yer alan tasavvufî konular daha çok ahlâk kavramı çerçevesinde yer aldığı için tasavvuf, ahlak ve din arasındaki ilişki açıklanarak tasavvufun örgün eğitime katkıları incelendi. Ayrıca öğretim programlarına ilk kez yer alan değer kavramının da tasavvuf ve ahlak bağlamında değerlendirmesi yapıldı. İkinci bölümde araştırmanın problemini oluşturan ve örneklem olarak seçilen ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitaplarının içerik ve etkinlikleri, her bir ders kitabı incelemeye alınarak tasavvufî konular bağlamında değerlendirildi. Devamında araştırma sonuçlandırılıp öneriler geliştirildi.

Anahtar Sözcükler: Tasavvuf, tasavvuf eğitimi, ahlâk, değerler eğitimi, ders kitabı

ABSTRACT

AŞCI, Zehra. *Comparative Analysis on Sufi Issues in Secondary School Textbooks*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

Textbooks, which are the primary means of achieving the objectives of the curricula, are common sources of teachers and students. Values education, which forms the perspective of secondary school curricula, and sufism, which is a spiritual training method, support each other. In our thesis, the status of Sufism education in formal religious education in secondary school 5-8. Grade DKAB, Basic Religious Knowledge, Life of the Prophet are examined within the framework of textbooks. At the end of the study; it is determined whether the sufism teaching is given as much as necessary in the textbooks and whether there is a sufficient connection between the education of morality and values and the teachings of Sufism.

Our thesis consists of introduction, two main chapters and conclusions. In the introductory section, a general introduction and evaluation of the new DKAB, Basic Religious Knowledge, Life of the Prophet, which is the essential resources for the purpose, method and preparation of the textbooks and put into practice in the 2007-2008 academic year was made by revealing the problem leading to the research. In the first chapter, the relationship between sufism, morality and religion was explained by explaining the sufi issues in the secondary school textbooks within the framework of the concept of morality. In addition, the concept of value, which was included in the curriculum for the first time, was evaluated in the context of Sufism and morality. In the second part, the content and activities of secondary school 5, 6,7 and 8th grade DKAB, Basic Religious Information, Life of Prophet Muhammad, which constitute the problem of the research and selected as a sample, were evaluated in the context of Sufism issues. Subsequently, the research was finalized and suggestions were developed.

Key Words: Sufism, Sufism education, morality, values education, textbook

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR.....	vii
ÖN SÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
III. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	3
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
V. ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	4
VI. YENİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ ÖNCEKİ PROGRAMLARDAN FARKLILIKLARI.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜN DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDE TASAVVUF, AHLÂK VE DEĞER İLİŞKİSİ

1.1. AHLÂKIN TANIMI VE AHLÂK GELİŞİMİ.....	12
1.1.1. Ahlâkın Tanımı.....	12
1.1.2. Ahlâk Gelişimi.....	12
1.2. İSLAM'DA AHLÂK – DİN İLİŞKİSİ.....	13
1.3. AHLÂK VE DEĞER EĞİTİMİ:.....	14
1.4. DEĞERLER EĞİTİMİ VE TASAVVUF.....	18
1.5. TASAVVUFUN ÖRGÜN EĞİTİMLE İLİŞKİSİ.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF KONULARININ ORTAOKUL 5, 6, 7 VE 8.SINIF DKAB, TEMEL DİNİ BİLGİLER, PEYGAMBERİMİZİN HAYATI DERS KİTAPLARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

2.1. ORTAOKUL DERS KİTAPLARININDA TASAVVUFÎ KONULAR.....	23
2.1.1. İbadetlere Tasavvufî Bakış	23
2.1.2. Tevbe	29
2.1.3. İhlas.....	33
2.1.4. Sabır.....	35
2.1.5. Dua ve Tevekkül.....	37
2.1.6. Şükür.....	39
2.1.7. Edep	40
2.1.8. Kanaat	44
2.2. TASAVVUFÎ KURUMLAR (TARİKATLAR)	45
2.2.1. Yesevîlik.....	46
2.2.2. Kadirîlik	46
2.2.3. Mevlevîlik	47
2.2.4. Nakşibendîlik	47
2.2.5. Alevîlik-Bektaşîlik	48
2.2.6. Bektaşîlikle İlgili Temel Kavram ve Erkânlar	49
2.3. TASAVVUFLA İLİŞKİLENDİRİLEN BAZI KAVRAMLAR	52
2.3.1. Eşref-iMahlukât.....	52
2.3.2. Uhuvvet	52
2.3.4.Ahîlik	53
2.3.5. Sanat ve Edebiyatta Tasavvufî Öğeler	53
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	54
KAYNAKÇA.....	57
EKLER.....	61
EK 1.....	62
EK 2.....	63

EK 3.....	64
EK 4.....	65
EK 5.....	66
EK 6.....	67
EK 7.....	68
EK 8.....	69
EK 9.....	70
EK 10.....	71

TABLolar DİZİNİ

Tablo	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1: İbadetler Konusu İle Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	23
Tablo 2.2: Tevbe Konusu İle Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	29
Tablo 2.3: İhlas Konusu İle Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	31
Tablo 2.4: Sabır Konusu İle Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	33
Tablo 2.5: Tevekkül Konusu İle İlgili Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	35
Tablo 2.6: Şükür Konusu İle İlgili Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	40
Tablo 2.7: Edep Konusu İle İlgili Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	41
Tablo 2.8: Kanaat Konusu İle İlgili Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	45
Tablo 2.9: Tasavvuf Kurumları İle İlgili Ünite Kazanım Sayıları Ve Ders Saatleri.....	46

KISALTMALAR

Vs.	: Vesaire
Vb.	: Ve benzeri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yay.	: Yayınları.
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
İHO	: İmam Hatip Ortaokulu
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi

ÖN SÖZ

İnsanın doğumla beraber hatta anne karnındayken başlayan eğitimi, hayatı boyunca devam etmektedir. Toplumunu oluşturan, geliştirerek varlığını devam ettirmesini sağlayan en önemli unsur iyi eğitilmiş bireylerdir. Milli Eğitim Temel Kanunu'nda eğitimin genel amaçları açıklanırken; “Türk Milletinin millî, ahlakî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan, geliştiren ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar yetiştirmek” ibaresi yer almaktadır. Bireylerin iyi eğitim alması ise tasarlanmış eğitim-öğretim sistemine bağlıdır. Eğitim öğretim sistemleri hazırlanan öğretim programları aracılığıyla amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir.

Öğretim programlarının hedef ve kapsamına uygun olarak, eğitim öğretim süreci için hazırlanmış yazılı materyaller olan ders kitapları en çok kullanılan eğitim aracıdır.

Ders kitapları öğretim programları temel alınarak hazırlanmaktadır. Ortaokul Ders Kitapları (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Temel Dini Bilgiler ve Peygamberimizin Hayatı) öğretim programları incelendiğinde; eğitimin temel amacının değerler ve yetkinliklere vurgu yapılarak bunları özümsemiş bireylerin topluma kazandırılması olarak açıklanmıştır. Kazandırılması gereken bilgi beceri değerler ve yetkinliklerle desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda toplumun milli manevi kaynaklarından beslenen değerlerle öğrencilerin davranışlarına yön verilmesi hedeflenmektedir. Değerler eğitimi, öğretim programlarında herhangi bir başlık altında değil genel olarak programının tamamına yansıtılarak ele alınacağı belirtilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından öğretim programlarında ele alınan bazı değerler “adalet, dürüstlük, vatanseverlik, sabır, sevgi...” olarak belirlenmiştir.

Tasavvufî terbiye yöntemleri, din eğitiminde öğretilmek istenen bilgi, beceri ve değerlerin davranışa dönüştürülmesini destekler niteliktedir. Değerlerin, öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamı olarak esas alınması sebebiyle tasavvuf eğitiminin ders kitaplarında yer alması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı tasavvuf eğitiminin örgün din eğitim ve öğretimi içindeki durumunu ortaokul ders kitapları çerçevesinde incelemektir.

Okullarda okutulmakta olan ders kitaplarının tasavvuf öğretimine ne ölçüde yer verildiği ve hedeflenen kazanımlarla nasıl ilişkilendirildiği merak edilmektedir. Bu

amaçla tezimizde ortaokul 5-8. sınıf DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitapları içerik ve etkinlikleri incelenmeye alındı, öğretim programının perspektifini oluşturan değerler eğitiminin tasavvufla olan doğrudan ilişkisinin ders kitaplarında ne ölçüde yer aldığı tespit edilmeye çalışıldı ve değerlendirmelerde bulunuldu.

Ortaokul Ders Kitaplarındaki Tasavvufî Konular Üzerine Mukayeseli İnceleme” isimli bu çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmaya sevk eden temel problem ortaya konarak araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve ders kitaplarının zorunlu temel kaynakları olan, 2007-2008 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan yeni DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı Dersleri Öğretim Programının genel bir tanıtım ve değerlendirmesi yapıldı. Birinci bölümde, ders kitaplarındaki tasavvufî konuların daha çok ahlak kavramı çerçevesinde yer almasından dolayı tasavvuf, ahlak ve din arasındaki ilişki açıklanarak, tasavvufun örgün eğitime katkıları açıklandı. Ayrıca öğretim programlarında ilk kez yer alan değer kavramının da tasavvuf ve ahlak bağlamında değerlendirmesi yapıldı. İkinci bölümde, araştırmanın problemini oluşturan ve örneklem olarak seçilen ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitaplarının içerik ve etkinlikleri, öğretim programında her bir ünite için belirlenmiş olan kazanımlar doğrultusunda incelemeye alınarak tasavvufî konular bağlamında değerlendirildi. Devamında araştırma sonuçlandırılıp öneriler geliştirildi.

Konu seçimimde yardımcı olan, yönlendirmeleriyle çalışmama desteğini esirgemeyen başta saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK’e, sabır ve hoşgörüsüyle her zaman yanımda olan kıymetli eşim İbrahim AŞCI’ya, küçük yaşlarına rağmen anlayışla çalışmama destek olan çocuklarım Zeynep ve Zümra’ya, bu çalışmayı bitirebilmemde büyük emeği geçen annem, babam ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Zehra AŞCI

Eylül- 2019

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Hayatın her alanında gerçekleşen gelişim ve değişim eğitim anlayışında da yeniliklere gidilmesine neden olmuştur. Ülkemizdeki eğitim alanında yapılan değişikliklerle “bilgiyi üreten, problem çözebilen ve yaşadığı topluma katkı sağlayan vb. özellikte bireyler” yetiştirmeyi¹ hedefleyen yapılandırmacı eğitim anlayışı benimsenmiştir.

Genel olarak öğretim programları; eğitim anlayışının amaçlarının okullarda planlı bir biçimde kazandırılmasına dönük programlardır. Öğretim program hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, önemli bir araç olan ders kitapları, öğrenci ve öğretmen için temel ortak kaynaklardır. Ders kitaplarının gereken yeterliliklere sahip olması belirlenen kazanımlara ulaşılmasında katkı sağlaması beklenmektedir.

Ders kitapları, öğretmenin edinilmesi gereken kazanımları daha sistematik vermesine yardımcı olan, öğrencinin de ders takip ve tekrarını kolaylaştıran öğretim materyalidir. Ders kitaplarının belirlenmiş olan öğretim programlarına dayandırılması, bireyin ve toplumun gereksinimleri göz önünde bulundurularak hazırlanması, ilgili dersin öğretim programlarında yer alan kazanımlara ait konuları planlı ve düzenli bir şekilde açıklaması, ders kitabının daha işlevsel olmasına ve istenilen sonuçların elde edilmesine etkin katkı sağlayacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 31.03.2005 tarih ve 16 sayılı kararı ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Temel Dini Bilgiler ve Peygamberimizin Hayatı öğretim programlarında amaç, kapsam, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme alanlarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle değer eğitimi öğretim programlarında ilk defa yer almıştır. Yenilenen programla belirlenen kazanımlarda yer alan bilgi ve becerilerin edinilmesinin yanı sıra doğruluk, adalet, saygı, sevgi, sorumluluk gibi değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Değerler eğitimi ile özellikle ahlâk kavramı çerçevesinde buluşan ve insan ruhunu eğitip terbiye ederek Hz. Peygamberin örnek ahlâkına ulaşmayı hedefleyen tasavvufî eğitimin değer eğitimine katkı sağlayacak bilgi birikiminin ders

¹ Ortaokul ve İHO DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı Dersi Öğretim Programları (Ankara: MEB, 2018), 8.

kitaplarında yer alması gerektiği konunun uzmanları tarafından ciddi boyutta tartışılmaktadır. Ayrıca tasavvufî eğitim, yeniden yapılandırılan din eğitiminin perspektifini oluşturan değer eğitiminin özellikle bilginin davranış ve yaşantıya dönüştürülme hedefine ulaşılmasında önemli katkılar sağlayabilecek zenginliktedir.

Vicdan, merhamet ve sağduyu sahibi sağlam nesiller yetiştirmek, din öğretiminin temel hedeflerindedir ve toplum huzuru için de elzendir. Tasavvufî eğitimde birçok uygulamanın temel gayesinin şahsiyet yapılanması² olması sebebiyle din öğretiminde tasavvufa daha çok yer verilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte tasavvufun bireysel farklılıkları da göz önünde bulundurarak uyguladığı iman, amel ve duyguyu esas alan eğitim metodunun ders kitaplarında yer alması din öğretiminin duyuşsal yönüne katkı sağlayarak programda hedeflenen değerlerin kazandırılmasını destekleyecek niteliktedir. Bu bilgiler ışığında çalışmamızda temel problem olarak; ortaokul DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitaplarında tasavvufî konulara nasıl yer verilmiş ve tasavvuf değerler eğitimi ile yeterince ilişkilendirilmiş mi? Sorularına yanıt aranmıştır. Ayrıca çalışmamızın birinci alt problemi olarak; ortaokul DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitaplarının hazırlanmasında temel alınan, öğretim programlarının amacı, felsefesi, vizyonu, yenilenen program ve önceki program arasındaki farklılıkların neler olduğu araştırılmıştır. Çalışmamızda ikinci alt problem olarak ise; ahlak ve din ilişkisi, tasavvuf ve değerler eğitimi, tasavvufun örgün eğitime katkılarının neler olabileceği araştırılmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Tez çalışmamızın amacı tasavvuf konularının örgün din eğitiminde ne ölçüde ve nasıl yer aldığını ortaokul ders kitapları esas alınarak mukayeseli olarak incelenmesidir. Okullarda okutulmakta olan ders kitaplarının tasavvuf öğretimine ne ölçüde yer verildiği ve hedeflenen kazanımlarla nasıl ilişkilendirildiği merak edilmektedir. Bu amaçla ortaokul 5-8. sınıf DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitapları içerik ve etkinlikleri incelenmeye alındı, öğretim programının perspektifini oluşturan değerler eğitimine önemli katkılar sağlayabilecek olan tasavvufî eğitimle olan doğrudan ilişkisinin ders kitaplarında ne ölçüde yer aldığı tespit edilmeye çalışıldı ve

² Hasan Kamil Yılmaz, *Gönül Penceresinden* (İstanbul: Erkam, 2006), 132.

değerlendirmelerde bulunuldu. Bu doğrultuda; DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı 5-8. sınıf öğretim programları ders kitaplarına temel olduğu için, amaç, vizyon, yapı ve önceki programla arasındaki farklılıklar bakımından incelemiştir. Ayrıca ortaokul ders kitaplarında çoğunlukla ahlâki kavramlar kapsamında tasavvuf konularına yer verildiği için ahlak, din, tasavvuf ilişkisi de incelenmiştir. Ayrıca yapılan değişiklikle öğretim programlarında ilk kez yer alan değerlerin, özellikle ahlak eğitimi kapsamında tasavvufla ilişkisi incelenmiş ve tasavvufun din eğitimine sağlayabileceği katkıların neler olabileceği araştırılmıştır. Son olarak araştırmamızın temel amacı kapsamında; ortaokul DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitapları içerisinde yer alan tasavvuf kavramlar başlıklar halinde incelenmiş ve tasavvufî anlamlarıyla ne ölçüde ve nasıl bir ilişki kurulduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Devamında ise, araştırma sonuçları değerlendirilerek öneriler geliştirilmiştir.

“Ortaokul Ders Kitaplarındaki Tasavvufî Konular Üzerine Mukayeseli İnceleme” isimli tezimizin içinde hem sayısal verilere dayalı hem de anlam üzerinde mukayeseli karma bir inceleme yapılması bakımından tasavvuf ve örgün eğitim kapsamında yapılan çalışmalardan farklı ve katkı sağlayıcı bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

III. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmamız Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitaplarında yer alan tasavvufî konuların tespit edilip değerlendirilmesini kapsamaktadır. Ders kitaplarında tasavvufî konulara sadece ahlâkî konular bağlamında yer verilmesi araştırma evrenimizi daraltarak, elde edilecek veri alanımızı sınırlandırmıştır.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmalar amaçları bakımından; betimleyici, açıklayıcı ve keşfedici olmak üzere üçe ayrılmaktadır.³ Bu araştırma var olan bir durumu saptayarak tasvir ve tarif ettiği için betimleyici bir nitelik taşımaktadır. Araştırma tasarımları kullandıkları

³ Cemal Tosun, Recai Doğan ve Ayşe Korkmaz, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Ed. Leyla Küçükahmet (Ankara: Nobel, 2001), 29.

yöntem bakımından nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları olarak üç başlık altında ele alınır. Nicel araştırmalar daha çok sayısal verilere odaklanırken nitel araştırmalar anlam üzerinde yoğunlaşır.⁴ Çalışmamızda hem sayısal verilere yer vermesi hem de anlam üzerinde inceleme yapıldığından karma bir araştırmadır. Bu çalışmada belgesel tarama modelinden yararlanılmıştır.⁵ Belgesel tarama, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar ve beş aşamada yapılır: belgelere ulaşma, belgelerin orijinalliğini kontrol etme, belgeleri anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma.⁶ Belgeler incelendikten sonra bilgi ya da yorum farklılığı anlaşılmasına çalışılır.⁷ Daha sonra elde edilen bilgileri kapsamlı bir içerik analizi ile incelenir. Çalışmamızda 2018-2019 eğitim-öğretim yılı ortaokul ve İmam Hatip Ortaokullarında 5-8. sınıflarda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Peygamberimizin Hayatı ve 6-7. sınıflarda okutulan Temel Dini Bilgiler 1-2 ders kitaplarının incelenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.⁸ Bu bağlamda ders kitapları incelenmiş tasavvufla ilişkili olan kavramlar ait oldukları konu, ünite ve kazanım sayıları belirtilerek tablo halinde düzenlenmiştir. Ayrıca tespit edilen kavramların ders kitabında nasıl yer aldığı, tasavvufla nasıl ilişkilendirilmesi gerektiği açıklanmıştır.

V. ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyetin ilanından itibaren ülkemizde dinin; devlet, eğitim, toplum ve fert hayatında yerinin ne olması gerektiği konusu gündeme gelmiştir. Dinle ilgili bu konuların önemli bir yönünü de okullarda din öğretiminin nasıl olması gerektiğine dair tartışmaları içermektedir. Okullarda din derslerine hiç yer vermemekten, seçmeli ders olarak yer verilmesine, nihayet zorunlu ders haline gelmesine kadar farklı deneyimler yaşanarak bugünlere gelinmiştir.

Hayatın her alanında yaşanan hızlı değişim bireyin ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda din eğitim alanında da yenilik ve değişimi zorunlu kılmıştır. Ülkemizde okullarda din öğretiminde yaşanan bu değişim süreci sonucunda 2005 yılında Milli

⁴ Tosun, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*, 49.

⁵ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (İstanbul: Nobel, 2015), 183-184.

⁶ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 83.

⁷ Yahşi Yazıcıoğlu, Samiye Erdoğan, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Detay, 2004), 89.

⁸ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 184.

Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 31.03.2005 tarih ve 16 sayılı kararı ile yürürlüğe giren ğretim programının ortaokullarının 4- 8. sınıflarında yer alan DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı dersleri için de yeniden hazırlanmıştır. Öğretim programları ders kitaplarının hazırlanması için temel ve zorunlu kaynaklardır. Çünkü ğretim programlarında konuların kapsam alanları, amaçları, kavram ve kazanımları, hangi yöntem ve tekniklerin kullanılacağı, nasıl değerlendirme yapılacağı gibi konularda açıklama ve örnekler yer almaktadır. Dolayısıyla DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitaplarını incelemeye başlamadan önce bu derslere ait ğretim programlarının yapı, amaç, vizyon, felsefe bakımından incelenmesi yararlı olacaktır.

Öğretim programları, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde ifade edilen "Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları" ile "Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri" temel alınarak hazırlanmıştır.

Öğretim programlarının amağı; öğrencilerin bireysel gelişimlerini destekleyerek, mili manevi değerleri özümsemiş sorumluluklarını yerine getiren temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış bireyler olmalarını sağlamak şeklinde belirtilmektedir.⁹

Yeni ğretim programları; öğrencilerin din ve ahlak hakkında sağlıklı bilgi sahibi olmaları, temel becerilerini geliştirmeleri ve yukarıda belirtilen Milli Eğitimin Genel Amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Hazırlanan programda öğrencilerin din hakkında tutarlı ve tarafsız bilgi sahibi olmaları, kazandırılmak istenen değerleri davranışa dönüştürmeleri hedeflenmektedir.

Öğretim programları yetkinlikleri değerlerle bütünleştirerek yaşantıya dönüştürebilen bireylerin yetiştirilmesini esas almaktadır. Türkiye Yeterlilikler erevesi'nde "anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematik ve teknolojiye yetkinlik, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, inisiyatif alma, sosyal vatandaşlık ve kültürel farkındalık"¹⁰ olmak üzere sekiz yetkinlik belirlenmiştir. Belirlenen yetkinliklerden sosyal farkındalık ve sosyal vatandaşlık DKAB, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler ğretim programları içerisinde kısmen karşılık bulmaktadır. Ancak kanaatimce, belirlenen yetkinliklerin bireyin ahlâkî ve vicdn boyutlardaki gelişimini göz ardı etmesi büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹Ortaokul ve İHO DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı Dersi ğretim Programları (Ankara: MEB, 2018), 10.

¹⁰MEB, Ortaokul ve İHO DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı Dersi ğretim Programları, 10.

Öğretim programları bireyin gelişim alanları dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Bu bağlamda insan gelişimini açıklayan temel gelişim ilkelerine değinmek yararlı olacaktır. Öğretim programları gelişimin sonunun olmadığı ve yaşam boyu devam ettiği ilkesi doğrultusunda her yaş döneminin özellikleri göz önünde bulundurularak oluşturulmaktadır. Gelişim dönemlerinin başlangıcı, ilerleyişi ve sona erişi her birey için farklılık göstermektedir. Bu nedenle programların uygulamasının başarıya ulaşmasında bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak öğretmen tarafından öğrencilere rehberlik yapılması önem kazanmaktadır. Öğretim programlarında tüm gelişim alanları birbirlerini destekleyecek şekilde yakın ilişkilidir. Örneğin zihin gelişimi dil gelişimini o da düşünce gelişimini etkileyebilmektedir. Bu durumda hedeflenen bir kazanımın birden fazla gelişim alanına katkı sağlaması önemli görülmektedir.

Öğretim programlarının bireysel farklılıkların yanında çevresel farklılıkları da dikkate alınarak hazırlanması esas alınmıştır. Gelişim dönemleri içinde ergenlik dönemi gibi gelişimin hızlı ve hassas olduğu dönemleri de barındırmaktadır. Öğretim programları bu dönemler için gerekli destekleyici tedbirleri göz önünde bulundurularak hazırlanmaktadır.

DKAB, Temel Dini Bilgiler ve Peygamberimizin Hayatı dersleri öğretim programlarının vizyonunda; Kur'an- ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti ışığında ahlakî ve millî değerleri özümsemiş ve yaşam biçimine dönüştürme becerisi kazanmış bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Bilgi ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerler ve yetkinliklerle bu bilgi ve davranışların arasında bütünlük oluşturulması esas alınmıştır.¹¹ Ayrıca öğretim programlarında sadece akademik açıdan başarıya odaklanan, hedeflenen bazı bilgi ve davranışlara ulaşmak dışında temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmeyi esas aldığı belirtilmiştir.

Öğretim programlarında hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ayrıca diğer kök değerlerle birlikte ele alınarak öğrenme öğretme sürecine katkıda bulunacak yer “kök değerler” “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik”¹² olarak belirtilmiştir.

Ortaokulların 5-8. Sınıflarında yer alan DKAB, Temel Dini Bilgiler,

¹¹ Ortaokul ve İHO DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı Dersi Öğretim Programları (Ankara: MEB, 2018), 10.

¹² MEB, Öğretim Programı, 10.

Peygamberimizin Hayatı dersleri öğretim programlarında yapılandırmacı öğrenme modeli esas alınmıştır. Yapılandırmacı öğrenme felsefesine uygun olarak geliştirilen DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı dersleri öğretim programlarıyla 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan "Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri"ne uygun olarak öğrencilerin;

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi için; öğrencilerin dine dair kavramları tanımaları, farklı dini inançları tanıyarak saygı duymaları, ahlakî değerleri özümseyerek davranışa dönüştürmeleri amaçlanmıştır.¹³

Temel Dini Bilgiler dersi için; öğrencilerin İslam dininin ibadet ve ahlaka dair kavramlarını tanıyarak uygulama ve davranışa dönüştürebilme becerisi kazanmaları hedeflenmiştir.¹⁴

Peygamberimizin Hayatı dersi için; öğrencilerin Hz. Peygamberi tanıyarak hayatına rol model seçmesi amaçlanmıştır.¹⁵

Programların temelini konuya ait kazanımlar oluşturmaktadır. Öğrenilecek konuya ait bilgi ve değerleri kapsayan kazanımlar bireysel farklılıklar dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Kazanımların edinilmesinde öğrencilere uygun şartları sunması bakımından öğretmenin rolü önem arz etmektedir.

Önceki öğretim programında kazanımlar yerine hedef davranışlar ifadesi kullanılmıştır. Hedef; eğitim yoluyla kazandırılacak bilgi, yetenek, ilgi, tutum gibi istendik özellikler olması sebebiyle yeni programda öğrenciyi merkeze alan kazanım kavramının kullanılması programın temel felsefesini oluşturan yapılandırmacı yaklaşımı yansıması açısından önem taşımaktadır. Yapılandırmacı öğrenmede amaç bilgiye ulaşmalarından çok bilgiyi anlamlandırılmalarına fırsat sunmaktır.

VI. YENİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ ÖNCEKİ PROGRAMLARDAN FARKLILIKLARI

2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 31.03.2005 tarih ve 16 sayılı kararı ile yürürlüğe giren öğretim programları yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak geliştirilmiş; amaç, kapsam, içerik, öğretme-öğrenme süreci, ölçme ve değerlendirme alanlarında dikkate değer değişim ve yenilikler yapılmıştır. Ayrıca

¹³ Ortaokul ve İHO DKAB Öğretim Programları (Ankara: MEB, 2018), 16.

¹⁴ Ortaokul ve İHO Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı (Ankara: MEB, 2018), 11.

¹⁵ Ortaokul ve İHO Peygamberimizin Hayatı Öğretim Programı (Ankara: MEB, 2018), 8.

yenilenen programının önceki programlara göre daha ayrıntılı hazırlandığı görülmüştür.

Yenilenen DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı öğretim programları incelendiğinde; pedagoji, program hazırlama yöntemi, öğrenci merkezlilik, eğitim sürecine ilişkin detaylı açıklama gibi birçok açıdan eski programa göre olumlu bir gelişim göstermiş olduğu görülmektedir.

Değerler eğitimine programda yer verilmesi de bir yeniliktir. Son yıllarda dünyada değer odaklı bir eğitim anlayışı giderek önem kazanmaktadır. Değerler eğitimine katkı potansiyeli yüksek olan DKAB, Temel Dini Bilgiler ve Peygamberimizin Hayatı öğretim programlarında yer verilmesi önemli bir değişikliktir. Araştırmamızda ders kitaplarındaki bazı tasavvufi konularının özellikle ahlâk kavramı çerçevesinde değerler eğitimiyle olan yakın ilişkisi dikkate alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖRGÜN DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDE TASAVVUF, AHLÂK VE DEĞER İLİŞKİSİ

1. 1. AHLÂKIN TANIMI VE AHLÂK GELİŞİMİ

1.1.1. Ahlâkın Tanımı

Çalışmamız Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler ders kitaplarının incelenmesi olması ve bu ders kitaplarında tasavvuf konularının ahlâk konuları çerçevesinde ele alınmasından dolayı öncelikle ahlâk kavramının işlenmesinin yararlı olacağını düşündük.

Ahlâk Arapça'da "seciye, tabiat, huy" anlamında kullanılan hulk kelimesinden türetilmiş olup huylar demektir.¹⁶

Gazzâlî ahlâkı; "Ahlâk, ruhta köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların düşünmeden, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana geldiği heyet-i rasiha/güçlü bir haldir"¹⁷ şeklinde açıklamıştır.

Diğer bir deyişle ahlâk, "insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle koyduğu iradeli davranışlar bütünü: bu konularla ilgili ilim dalıdır"¹⁸ şeklinde açıklanmıştır.

İyi huy ve davranışları da kapsayan ahlâk kavramı bir toplumda kabul görmüş kurallar ve yapılması beklenen sorumlulukların tümü olarak tanımlanmaktadır. Toplumdaki bu kurallar ve sorumluluklar ise büyük oranda din kavramı ile şekillenmektedir. Öyle ki dinin en önemli işlevi, toplumu düzenlemek amacıyla bir takım kurallar getirerek, inananlarına olaylar karşısında ne yapacaklarına dair belirli

¹⁶ Mütercim Âsım Efendi, El-Okyânûsu'l- Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l- Muhît, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), "Ahlâk mad.", 3970.

¹⁷ İmam Gazzâlî, İhyâ ulûmi'd din, çev: Mehmed A. Müftüoğlu (İstanbul: Tuğra, 2000), c.3, 120.

¹⁸ Mustafa Çağrırcı, *DİA*, "Ahlâk" mad., c. II, s.1.

davranış modelleri, değerler ve semboller sistemi vererek bir zihniyet kazandırmaktır.¹⁹ “Dinden bağımsız hümanizmin savunduğu bir ahlâk eğitimi kısmen mümkün olsa da kişinin vicdanında evrensel, yıkılmaz bir ahlâk kanunun varlığına kesin inancın güvence altına alınması ancak ilahi otorite ile mümkün olabilmektedir.”²⁰ Ahlâk kuralları sadece akla bırakıldığında kişinin kendi menfaatine yönelişini önleyecek gücü bulabilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Bireyler içinde buldukları toplumun ahlâk kurallarını bilmelerine rağmen uygulamada zorluk çekilmektedir. Bu sebeple küçük yaştan itibaren ahlâk kurallarına karşı olumlu tutum kazanmalarını ve uygulama alışkanlığı kazanmalarını sağlamak çocuklarda ahlâk gelişimi için gerekmektedir. Bunun için de çocukların eğitim ve öğretim kapsamında temel bilgi ve becerilerin yanında içinde yaşadığı toplumun ahlâk anlayışına uygun olarak hayata hazırlanmaları için iyi planlanmış dini ve ahlâkî eğitim alması gerekmektedir.

1.1.2. Ahlâk Gelişimi

Ahlâk gelişimi; bireyin toplum vicdanında kabul gören kuralları değerlendirerek topluma uyum sağlamasını ve kendi değer yargılarını oluşturmasını hedefleyen bir süreç olarak ifade edilmektedir. Ahlâk gelişiminde asıl olan doğru-yanlış, iyi ve kötüyü evrensel ilkeler ışığında değerlendirerek bireyin kendi değer yargılarını oluşturabilmesidir. “Her toplumun kendine ait ahlâk kuralları vardır ve her birey, içinde bulunduğu toplumun ahlâk kurallarına göre iyi ve doğru sayılan davranışları yapmayı öğrenir.”²¹ “Ahlâklılık aynı zamanda toplumsallaşmanın gerçekleşmesi anlamına gelir öyle ki ahlâk toplum içinde insanların birbirleriyle ilişkilerindeki tutum ve davranışları kapsamaktadır.”²²

Ahlâk gelişimi sürecinde birey hem kendi değer yargılarını oluşturur, hem de topluma uyumlu bir şekilde adapte olur. Ahlâk kuşatıcı ve dengeli bir toplum gelişiminin doğal parçasıdır. İyi-kötü, doğru-yanlış, huy, tutum, alışkanlık, gelenekler gibi manevi değerler de ahlâk kavramının kapsamında ele alınmaktadır. Aynı toplumu paylaşan insanların birbirlerine karşı sorumluluklarının bilincinde olması da ahlâkî

¹⁹Mustafa Kesgin, “DİN ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, sy.2 (2004)*, 16.

²⁰ Hayati Hökekleli, *Çocuk, Genç, Aile psikolojisi ve Din (İstanbul: DEM, 2016)*, 24.

²¹ Yurdagül Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim* (İstanbul: Morpa, 2003), 58.

²² Hökekleli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 22.

gelişimin bir parçasıdır. Ahlâk gelişimi, toplumdaki kurallara körü körüne bağlanmayı değil, geçerliliğini yitirmiş kuralları kullanımdan kaldırabilmeyi ve yeni durumlar için yeni kurallar koyabilme becerisini de kapsamaktadır.²³

Çocuklarda ahlâkî gelişim, bilişsel gelişimdeki gibi evreler halinde gelişim gösterir. Çocukların ahlâkî değerleri içselleştirebilmeleri ve bu değerleri kullanabilmeleri bilişsel ve duygusal gelişimlerine, dil kullanabilme becerilerine de bağlıdır.

Ahlâk gelişimi batıda önceleri ihmal edilmekle birlikte son zamanlarda pek çok çalışma yapılmıştır. İnsan gelişiminin farklı boyutları olduğunu savunan psikologlar ahlâk gelişimi alanında birçok teori geliştirmişlerdir. Piaget, Erikson, Kohlberg, Maslow, Selman'ın teorileri bunların en önemlilerindendir. Gelişim psikolojisi teorilerin sonuncusu ve hepsinin sentezi olarak bilineni ise Fowler'in "İman Gelişimi" teorisidir.²⁴

İncelenen ahlâk gelişim teorileri genel olarak değerlendirildiğinde her birinin hem üstün hem de eksik yönlerinin olduğu görülmektedir. Ancak bu gelişimsel teorilerden hiçbiri çocukların din eğitimi bağlamında ahlâkî bir varlık olarak gelişmeleri konusunda yeterli değildir. Ayrıca çalışmaların çoğunluğu Hıristiyanlık ve Yahudilik inancına göre yapıldığından İslâmî kültürde yetişen çocuklara genellenememektedir.²⁵

1.2. İSLAM'DA AHLÂK-DİN İLİŞKİSİ

İslam'da din ve ahlâk çoğu zaman birbirinin yerine geçebilecek şekilde ve ayrıştırılmadan kullanılmaktadır.²⁶ Hz. Peygamber'in Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmesinin yanında, güzel ahlâkın tamamlayıcı olarak bir rol model olduğu, "Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin,"²⁷ "And olsun ki sizin için Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Resûlü'nde sizin için pek güzel bir örnek vardır"²⁸ şeklinde birçok âyette vurgulanmıştır.

Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünneti İslâm ahlâkının temel kaynağı olarak

²³ Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dinî Gelişim*, 59.

²⁴ Ali Kuşat, "İbadetlerde Niyetin Ahlaki Gelişim Düzeyi ile İlişkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 sy.2 (2012): 157-183.

²⁵ Süleyman Abanoz, "6-12 Yaş Arası Çocukların Dini ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babanın Rolü"(Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 42.

²⁶ Erdoğan Köycü, "Ayet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi" *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (2017): 36.

²⁷ Kalem 68/ 4.

²⁸ Ahzab 33/ 21.

belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ahlâkının "Kur'ân ahlâkı" olduğu belirtilmiştir.²⁹ İslam'da ahlâk düşüncesi Kur'an ve sünnet temellidir. "Kur'an ve sünnetle dünyevî hayatın amelî kuralları belirlenmiş, sonrasında ise fıkıh, hadis, kelâm alimleri, mutasavvıflar hatta filozoflar tarafından geliştirilecek olan ahlâk anlayışının temeli oluşturulmuştur."³⁰

Kur'an-ı Kerîm içerdiği diğer konularda olduğu gibi "ahlâk konularını da herhangi bir ahlâk kitabı gibi sistemli bir biçimde ele almamasına karşın kusursuz bir ahlâk sistemi oluşturacak nazarî prensip ve amelî kurallar getirmiştir."³¹

Ahlâk ve dinin birbiriyle ilişki içinde olduğu toplumlar huzur ve güven temin edildiğinin, bu ilişkinin kopuk olduğu toplumların helâka sürüklenişlerine dair Kur'ân'dan örnekler bulunmaktadır.³² İslâmî kültüründe ahlâkî değerlerin öğretimi Kur'an ve sünnet esasları temel alınarak inşa edilmiştir. Anne babaların çocuklara ahlâkî değerleri öğretmede sorumlu olduğu kadar camilerde ve okullardaki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde de buna katkı sağlanması gerekmektedir.

Eğitimin tüm alanlarında olduğu gibi ahlâk eğitiminde de rol model önemlidir. Yaşantıya dönüştürülemeyen bilgi ve değerlerin öğrenilmesi oldukça zor olmaktadır. Çocuklar sürekli bir arada buldukları ve hayran oldukları kişileri örnek almaktadırlar. Bu bağlamda çocukların en çok birlikte oldukları ebeveynleri ve öğretmenleri ortaya koydukları örneklikle ahlâkî gelişimlerini etkilemektedirler.

Ahlâkî konular gerçek hayat ile İslami örnekler üzerine temellendirilmeli, çocuklara onların başına gelebilecek gerçek ikilemleri, problem çözme durumları olarak sunduklarında farklı görüş açılarının oluşmasına ve çocukların kendi ahlâkî yargı ve karar vermelerini gelişimine yardım edecektir. Bu bağlamda okullardaki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde Kur'an'da geçen bazı karakterler (Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Muhammed vs.) çocukların tartışabilecekleri ahlaki ikilem çözümlerine örnek olabilecektir.³³

²⁹Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, çev: Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, Hüseyin Yıldız, (İstanbul: Ocak Yayınları, 2014), 54, 63, 91.

³⁰ Çağırıcı, *DİA*, c. II, s. 1.

³¹ Çağırıcı, *DİA*, "Ahlak mad." c. II, s. 1.

³² İşaret edilen âyet-i kerimelerin mealleri şöyledir: "Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Biz de Onu ve karısından başka aile efradını kurtardık; çünkü karısı geride kalanlardan oldu. (kâfirlerden oldu) Geriye kalanların üzerine (taş) yağmurunu yağdırdık ki suçluların sonunun nasıl olduğuna bak." Araf 7/81-84.

³³ Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Ahlak Gelişimi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, sy12.(2003):69-87.

1.3. AHLÂK VE DEĞER EĞİTİMİ

Değer; “kıymetli ve güçlü olmak” anlamına gelen Latince “valere” kelimesinden türemiştir.³⁴ Ayrıca değer; “bir ulusa ait sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddî ve manevî tüm unsurlar”³⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda bireyin tutum ve davranışlarını oluşturmasında etkili olan değerlerin, bireyin yaşamına her açıdan katkı sağlamaktadır.³⁶ Ayrıca değerler bir toplumda tercih edilen, onaylanan tutum ve davranışlar olarak da açıklanabilmektedir. Değer kavramı bu yönüyle bilgiyi eyleme dönüştüren amelî bir nitelik taşımaktadır.

Değerlerin sınıflandırılması farklı şekillerde yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan her biri değerlerin maddî veya manevî özellikleriyle ilgili bir yönünü esas almaktadır. Değerler evrensel, toplumsal, aile, bireysel ve örgütsel değerler olarak sınıflandırıldığı gibi; maddî ve manevî, millî ve evrensel, soyut ve somut değerler şeklinde de gruplandırılmaktadır.³⁷ Bireysel, grup ve sosyal değerler olarak üç gruba ayrılması veya bireysel ve kültürel olarak iki düzeyde incelenmesi en çok kullanılan sınıflandırmalardır.

Değerler ve ahlâk farklı iki kavram olmalarına karşın çoğu zaman birbirini destekler niteliktedir. Her iki kavram arasındaki bu durum doğru ve iyi olana erişme amacından kaynaklanmaktadır. Ahlâk hükümleri çoğu zaman değer hükümleriyle örtüşmektedir. Değerin ahlâkî bir kavram olarak nitelendirilmesi daha uygun gözükmeyle birlikte günümüzde ahlâkın yerine değer kavramı kullanılmaktadır. Ancak bizce bu ahlâkın anlamını tam karşılamamaktadır.

Değerler kişinin doğup yetiştiği toplumun kültürüne bağlı olarak şekillenmektedir. Çocukların davranışlarının birçoğunu model alarak ve taklit ederek oluştuğu bilinmektedir. Çocukların ilk modelleri ebeveynleridir. Çocuklar anne babalarının kişilik özelliklerini model almanın yanı sıra ahlâkî ve kültürel değerlerini de benimsemektedirler. Bireyi kendi değer yargılarını oluşturabilmesi için hangi davranışın kabul gördüğünü hangisinin görmediğini nedenleriyle birlikte anne babalar tarafından açıklanması gerekmektedir. Ayrıca burada en önemli nokta anne babanın örnekliliğidir.

Son yıllarda tüm dünyada ve ülkemizde toplumsal huzuru bozan olayların artışı

³⁴ Mustafa Aydın, *Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği*, (İstanbul: DEM Yayınları,2003), 122.

³⁵ *Büyük Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK, 2011), “Değer”md.,116.

³⁶ A. Esra Çakıroğlu, “Değerler Eğitiminde Korku Kültürünün Etkisi”, (Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2013), 23.

³⁷ Çakıroğlu, “Değerler Eğitiminde Korku Kültürünün Etkisi”, 12.

okullarda da öğrencilerdeki davranış bozuklukları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kişilerden başlanarak tüm toplumu kuşatacak bir iyi ilişkiler ağının kurulmasıyla çözüme kavuşacaktır. Bu da toplumda ahlâk eğitiminin ona bağlı olarak değerler eğitiminin önemini arttırmaktadır. Değerler eğitimi yenilenen öğretim programlarının da perspektifini oluşturmaktadır.³⁸

1.4. DEĞERLER EĞİTİMİ VE TASAVVUF

Teknolojinin de gelişmesiyle hayatın hızlandığı ve her şeyin çabucak tüketildiği bir dünyada değer eğitiminin önemi gittikçe artmaktadır. Burada asıl mesele değer eğitiminin nasıl verileceği konusudur. Sorunun çözümü için çok uzaklara gitmeden kendi kültürümüze bakmamız yeterli olacaktır. Hem maddî hem manevî hayatı saran zenginliğiyle düşünce dünyamıza insan-ı kâmil kavramını kazandıran tasavvuf kültürü değerler eğitiminin insanî değerlere sahip evrensel insan modelini aşan bir birikimle karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvuf genel olarak Arapça yün giymek anlamına gelen bir kelimedir, ıstılâhî olarak ise “kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim şeklinde tanımlanmıştır”.³⁹ Tasavvufun binden fazla tarifi yapılmıştır. Her mutasavvıf içinde bulunduğu hale ve yaşadığı manevî tecrübeye göre, tasavvufu tarif etmiştir. Meselâ başka bir tarife göre “tasavvuf nefsin bütün heveslerini terk etmektir”⁴⁰ şeklinde açıklanırken diğer bir tarifte “bütün güzel ahlakî vasıfları benimseyip her türlü kötü ahlaktan uzak durmak olarak”⁴¹ tanımlanmıştır. Ayrıca “tasavvuf İslâm’ın ruh hayatı ve İslâm Peygamberi’nin şahsında temsil ettiği otoritenin, müesseseleşmiş ve günümüze kadar gelmiş şekli”⁴² olarak tanımlanmıştır. Bilmek, bulmak, ermek, kavuşmak, uğrunda faaliyet gösterilmesi ve sözü edilen faaliyetlerin taalluk, tahalluk ve nihayetinde tahakkuk ettirilmesi de tasavvuf tanımlarının ortak yönlerindedir.⁴³

Her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın sağlam bir geleneğe sahip tasavvuf

³⁸ MEB, *Ortaokul ve İHO DKAB, Peygamberimizin Hayatı. Temel Dini Bilgiler (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı*, 9.

³⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber , 1997),”Tasavvuf” md., 261.

⁴⁰ Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcub-Hakikat Bilgisi*, haz: Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 68.

⁴¹ Ebû Nasr Abdullah b.Ali Serrâc et-Tûsi, *el-Luma*, çev: Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), 42.

⁴² Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul : Ensar Yayınları,2012), 2.

⁴³ Zafer Erginli *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 920.

insanın hem maddî hem manevî yönünü terbiyeyi esas alan bir eğitim sistemidir ve tasavvufta esas olan ilahî emirlere tam teslimiyet, Hz. Peygamber'in ahlâkıyla ahlâklanmak, dünya işlerinden alakayı kesmektir.

Tasavvufun gayesi “insanı kötü huylardan uzaklaştırıp, güzel vasıflar kazandırmak ve Hz. Peygamber'in örnek ahlâkını benimsemiş insan-ı kâmiller yetiştirmek” şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁴

Tasavvufun genel olarak konusu Allah, varlık ve insandır. Tasavvuf eserlerinde takvâ, verâ, sabır, tevekkül, şükür vs. gibi konular incelenmektedir. Bu konular diğer ilimlerden farklı olarak, sûfîlerin kendine has metotlarına göre ve bir sistem bütünlüğü içinde ele alınmaktadır. Meselâ sabır konusu tefsirlerde ve hadîs kitaplarında geçer. Ancak bu konuyu en kapsamlı olarak tasavvuf ele almaktadır. Sabır konusu tefsîr kitaplarında ilgili âyetlerin çerçevesinde ele alınırken, hadis kitaplarında ise sabır konusunun farklı yansımalarıyla incelenmesinden çok rivayetler sıralanmaktadır. Klasik tasavvuf eserlerinde ise sabır ile ilgili âyetler, hadisler, sûfîlerin görüş ve tecrübeleri bir araya getirilerek, konu sistemli bir biçimde değerlendirilmektedir.⁴⁵

Günümüz eğitim sisteminde insan tanımlanırken daha çok bilişsel yönüne ağırlık verilmesi, vicdan, merhamet, sağduyu gibi özelliklerin göz ardı edilmesi ve hızla gelişen teknolojinin de etkisiyle ortaya çıkan toplumsal bozulma rahatsız edici boyutlardadır. Tam da burada son yıllarda çocuk ve gençlerde değer eğitimine destek verecek büyük kaynağın kendi köklerimizde yer aldığı farkına varılması gerekmektedir.

Değerler eğitiminin bilgiyi pratiğe dönüştürme ilkesiyle, tasavvufta ilmin salih amelle yoğrulması ve “kâl ile değil hâl ile” yani sözle yetinmeyip haline yansımaları düsturu birbirini desteklemektedir. Bu bağlamda külliye tarzında inşa edilen cami, medrese ve imaret vb. birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan yapılar olması bakımından dikkat çekicidir. Bu yapılar değerler eğitimindeki bilgiyi eyleme geçirme ilkesine karşılık tasavvuftaki iman, bilgi ve amel birlikteliğinin vücut bulmuş şekli olarak görülmektedir.⁴⁶ Değerler eğitiminde kendi isteğiyle bireysel ve toplumsal yükümlülüklerini yerine getiren, başkalarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önünde görebilecek olgunluğa sahip bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir.⁴⁷ Bu anlayışın çok üstün örneklerini tasavvufun diğergamlık, uhuvvet, isâr, ahilik kavramları içerisinde görmek mümkündür. Özellikle tarikat ve tekke kültürüyle oluşmuş bu kavramlar ahlâk ve değer eğitimine yol gösterebilecek zenginliktedir.

⁴⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 58.

⁴⁵ Dilaver Güner, Ed: Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı, "Tasavvufun Konusu ve Gayesi"* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 20.

⁴⁶ Aliye Çınar, Varlık- Bilgi-Değer Birliğinin Önemi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(2006), 61.

⁴⁷ Halil Ekşi ve Ahmet Katılmış, *Karakter Eğitimi El Kitabı* (İstanbul: Nobel, 2011), 80.

Tasavvufa kaynaklık eden Cibril hadisinde⁴⁸ “İhsan nedir?” sorusuna cevap olan “Allah’ı görüyormuş gibi kulluk etmek” insanın her iş ve davranışında kazanması gereken nihai hedef olarak görülmektedir. İhsan kavramı, değerler eğitiminde her ne şart altında olursa olsun doğruluk ve adaletten ayrılmayan bireyler yetiştirme hedefinin çok üzerinde bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değerler eğitiminde bireye rehberlik edecek somut örnekler/rol modellerin önemi vurgulanmıştır. Ailede başlayan eğitim, okul ve sosyal çevrede devam etmektedir. Bireyler genişlettikleri sosyal çevrelerinde örnek aldıkları rol modellerden etkilenmektedir. Bu bağlamda değerler eğitiminde bireylerin kazanması istenen davranışlar rol modeller yani kahramanlar aracılığıyla gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır.⁴⁹ Tasavvufî eğitimde ise kâmil mürşid örnek alınan ve itibar edilen canlı bir rol modeldir. “Fenâ fi’ş- Şeyh”/”Şeyhte kendini yok etme” tabiri, eğitimde özdeşleşmenin de ötesine geçen bir durumu anlatır. Şeyh kendisine intisap eden müridlerini anne babanın çocuklarını, öğretmenin öğrencisini yetiştirmesindeki rol modelliği aşan bir eğitim anlayışı ile karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰ Tasavvuf literatüründe yer alan menâkıbnâmeler, değerler eğitiminde sıkça başvurulan örnek olay, hikaye anlatımı, drama gibi tekniklere de katkı sağlayacak zenginliktedir.

1.5. TASAVVUFUN ÖRGÜN EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

İnsanlık tarihi kadar eskilere giden eğitim, “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla, kasıtlı olarak istenilen yönde değişme meydana getirme süreci”⁵¹ olarak tanımlanmaktadır.

İslâm kültüründe ise; öğretimin karşılığı olarak tâlim, eğitimin karşılığı olarak terbiye kullanılmaktadır. Sözlükte “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, bir nesnenin şekli zihinde oluşmak, nesneyi gerçek haliyle bilmek” anlamındaki ilm kökünden türeyen talîm “birine bilgi öğretmek, ders okutmak” şeklinde tanımlanmıştır.⁵² “R-b-v”

⁴⁸ Hz. Peygamber bir gün sahabeyle otururken yanlarına Cebrail insan suretinde gelmiş ve “İman nedir?” diye sormuş. Hz. Peygamber bu soruya; “İman; Allah’a, ahrete, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, kadere ve öldükten sonra dirilmeye inanmandır” şeklinde cevap vermiştir. Ardından “İslam nedir?” diye sormuş. Hz. Peygamber; “İslam; Allah’tan başka ilah olmadığına şehadet etmen, namaz kılman, oruç tutman, zekat vermen ve hacca gitmendir diye cevap vermiştir. Son olarak “İhsan nedir?” sorusuna; İhsan; Allah’ı görüyormuş gibi kulluk etmendir. Zira sen O’nu görmeden de O seni görmektedir. ” şeklinde cevap vermiştir.

⁴⁹Kubilay Yazıcı, “Değerler Eğitimine Genel bir Bakış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, sy.19(2006), 508.

⁵⁰Reşat Öngören “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.39 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 52-53.

⁵¹ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, (Ankara: Edge Akademi Yayıncılık, 1997), 17.

⁵² Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, “*Talim ve Terbiye*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 545.

kökünden türeyen terbiye kelimesine “çocuğu veya ekini besleyip büyütme, geliştirmek”⁵³ manası verilmiştir. Râgıb el-İsfahânî (ö.502/1108), terbiyeyi “bir şeyi en mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek”⁵⁴ şeklinde tanımlamıştır. Beyzavî (685/1286) ise “bir şeyi derece derece geliştirerek kemaline ulaştırmak” diye açıklayarak bunun bütün canlılar için söz konusu olduğunu belirtmiştir.⁵⁵ Yetişme ve gelişme bütün canlılarda görölürse de terbiye daha çok insan hakkında kullanılan, onun bedenî, zihnî, ahlâkî gelişmesini ve olgunlaşmasını sağlamayı ifade eden bir terim haline gelmiştir. Bu bağlamda öğretim, öğrenilmesi gereken bilgilerin planlı programlı bir şekilde öğrenecek kişilere aktarılması ve kazandırılması faaliyeti iken, eğitim ise daha çok davranış ve karaktere temel olan beceri ve değerlerin kazandırılmasını kapsamaktadır. Talim bilgi kazandırma ve gerektiğinde kullanmayı yani öğretimi kapsarken terbiye ise insandaki tüm kabiliyetlerin geliştirilerek yönlendirilmesini içermesi bakımından talimden daha kapsayıcı bir kavramdır ve eğitimi de içine almaktadır.

İnsanın tüm yeterlilik ve kabiliyetlerini, kendisinin, toplumun hatta insanlığın yararına olacak şekilde geliştirmesi süreci olarak eğitim, din eğitim ve öğretimini de kapsamaktadır.

Ülkemizde dinî eğitim ve öğretim faaliyetleri Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Talim Terbiye Kurulu başkanlığının hazırladığı belli bir müfredat çerçevesinde okutulmaktadır. Okullarda bu amaçla verilen dersin adı Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi’dir. Ancak İmam Hatip Okullarının ortaokul kısımlarının yeniden açılmasıyla ve yapılan değişiklikler sonucu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ek olarak İmam Hatip Ortaokullarında zorunlu, ortaokullarda ise seçmeli olarak Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri de okutulmaya başlanmıştır. Yapılan bu değişikle okullarda din eğitimi yeni bir yön kazanmıştır.

Manevî bir terbiye metodu olan tasavvufî eğitim anlayışına din eğitimi içinde daha çok yer verilmesi gerekmektedir.⁵⁶ Ülkemizde okullarda verilen din öğretiminden amaç İşlâm hakkında genel bilgiler ile ibadetlerin yapılışı hakkında bilgiler vermek ve ahlâkî bazı kuralları öğretmek iken yapılan değişiklikler sonucu özellikle değerler odaklı bir eğitim anlayışının öğretim programa alınmasıyla din eğitimine farklı bir

⁵³ Kazıcı ve Ayhan, “*Talim ve Terbiye*”, *DİA*, 545.

⁵⁴ Kazıcı ve Ayhan, “*Talim ve Terbiye*”, *DİA*, 546.

⁵⁵ Kazıcı ve Ayhan, “*Talim ve Terbiye*”, *DİA*, 546.

⁵⁶ Abdulkadir Çekin, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Tasavvuf Öğretimi”, *Bartın Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, sy.1(2012), 147.

boyut kazandırılmak istenmiştir. Değerler odaklı bir din eğitimi ancak tasavvufî eğitim anlayışıyla desteklenirse, salt bilgi odaklı planlanmış olan eksik yönünü tamamlayabilecektir. Tasavvuf, eğitimin özellikle duyuşsal yönüne eğilmiştir. Tasavvufî eğitimde, nefsin terbiyesi ve kalbin tasfiyesi ile mürid eğitilirken kendi yöntem ve tekniklerini tatbik ettiği tekke, zaviye, dergah gibi kurumlarıyla sistemleşmiştir.⁵⁷ Tasavvufî eğitimde bilgi amel ve ibadetlere dayanan tecrübî bir bilgidir.⁵⁸ Ancak bu durum tasavvufun modern eğitimden koptuğu anlamına gelmemektedir. Çünkü tasavvuf da bilgi amel ile yoğrularak kazandırılmaktadır ve mürid denilen öğrenci şeriat denilen dinî hükümlerin çerçevesini günlük yaşantısında bilerek yerine getirmesi önem arz etmektedir.⁵⁹

Kişinin kendini bilip keşfederek Allah'a yönelip tanınması dinin birincil hedeflerindedir. Tasavvufî eğitim kişiye kendini tanıyıp özünü keşfetmesini sağlayan bilgi ve yaşantı kazandırmaktadır. Bu noktada eğitim ile dinin hedef ve amaçlarının ortak noktada birleştiği görülmektedir.⁶⁰ Tasavvufî eğitim kişinin kendini keşfetmesini hedeflemektedir ve tasavvufî eğitimi başarıyla geçmiş olan insan-ı kâmil, eğitimin yetiştirmeyi hedeflediği ideal insan tipinin çok ötesindedir.

Tasavvufî eğitimde birincil şart istek yani talep eden olmaktır. Modern eğitim sisteminde de öğrencinin isteği hazır bulunuşluluğunu ve motivasyonunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Modern eğitimde eğitici öğretmen ise tasavvufî eğitimde de şeyh bir eğitici ve önder olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu kişi eğitimin seyrini ve kalitesini büyük ölçüde belirlemektedir.⁶¹ Ayrıca öğretmenlerin rehber ve örnek olmadığı alanlar verimsiz olmuştur. Rehber ve örnek olma tasavvufî eğitimin temelini oluşturması sebebiyle de din öğretimine destek olabilecektir.

Günümüz eğitim sisteminde basitten karmaşığa, somuttan soyuta aşamalı olarak eğitim tasavvufî eğitimde de merhalelerle ilerleyen nefis ve ruh eğitimini kapsamaktadır.⁶²

Tasavvufî eğitimin kendine has yöntemleri vardır ve bunlar günümüz eğitimiyle

⁵⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 42.

⁵⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 95.

⁵⁹ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çev: Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah, 2016), 480.

⁶⁰ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değer Psikolojisi ve Din*, (İstanbul: Timaş, 2011), 212.

⁶¹ Ahmet Yaşar Zengin, "Tasavvufî Eğitim Anlaşısı İle Günümüzdeki Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüştüğüne Dair Bir Çalışma", Kastamonu Üniversitesi, II. Uluslar arası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu, Kastamonu, 2014, 657.

⁶² Şakir Gözütok, *Sûfî Psikolojisi: Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, (İstanbul: Nesil, 2012), 107.

örtüşen hatta aşan niteliktedir. Bu yöntemleri karşılaştırmalı olarak kısaca özetlemek yararlı olacaktır.⁶³ Tasavvufî eğitimde müridin hem maddî hem de manevî olarak yetiştirildiği en etkili yöntem olan sohbet modern eğitimdeki anlatım takrîr yöntemiyle benzeşmektedir. Her ne kadar modern eğitim kadar sık başvurulmasa soru cevap yöntemine tasavvufî eğitimde belli âdap ve ölçüler dahilinde yer verilmektedir. Modern eğitimin uygulamada yetersiz kaldığı ve son yıllarda önem verdiği yaşayarak öğrenmeye tasavvufî eğitimde çok önem verilmiştir. Sûfinin tecrübe ettiği ve tamamen özdeşleştiği bilgi yaşayarak öğrenmenin en üst noktasıdır. Yine her iki eğitim sisteminde kullanılan gözlem metodu tasavvufî eğitimde sûfinin hem şeyhini örnek alması hem de kendi iç yolculuğunu keşfetmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvufî eğitimdeki zikir yöntemi dil, göz, kulak kısacası tüm beden ve hâli kapsamıyla diğer bütün yöntemlerden elde edinilen kazanımların hayata geçirilmesini sağlamayı hedeflemektedir.⁶⁴

Mutasavvıflar sadece ibadet ve zikirle meşgul olmamışlar dini emir ve hükümleri hoşgörü ve sevgiyle yaşama ve anlatma noktasında rol model olmakla kalmayıp modern ilimlerde de büyük buluşlar yapmışlardır.

Yaratılışı fitraten güzel olan insana hoşgörü ve sevgiyle yaklaşarak değer veren tasavvufî eğitim anlayışı modern eğitim sistemine adapte olacak ve hedefine ulaştıracak nitelikte yöntemleriyle günümüz eğitim öğretiminin her alanına katkı sağlayabilecek zenginliktedir.

Eğitim öğretim sürecinin en önemli materyallerinden olan ders kitapları öğrenci ve öğretmenin birlikte kullandıkları yardımcı kaynaklardır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde örgün eğitimin her alanına katkı sağlayabilecek olan tasavvuf eğitime ait konular Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 5-8. sınıf DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitaplarına dayalı yapılan incelemeler başlıklar halinde ele alınacaktır.

⁶³ Gözütok, *Sûfi Psikolojisi: Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, 131- 138.

⁶⁴ Gözütok, *Sûfi Psikolojisi: Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, 137.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAOKUL 5, 6, 7 VE 8. SINIF DKAB, TEMEL DİNİ BİLGİLER, PEYGAMBERİMİZİN HAYATI DERS KİTAPLARININ TASAVVUF KONULAR ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

2.1. ORTAOKUL DERS KİTAPLARININDA TASAVVUFİ KONULAR

2.1.1. İbadetlere Tasavvufî Bakış

2018-2019 eğitim öğretim yılı ilköğretim 5-8. sınıflar DKAB, Temel Dini Bilgiler, Peygamberimizin Hayatı ders kitapları öğrenme alanlarına ve alt başlıklarına bakıldığında ibadet konusunun sınıf ve ders düzeyine göre işlenişi aşağıdaki tabloda verilmiştir. İbadet konusu daha çok fikhî bir konu olarak ele alınsa da incelenen ders kitaplarında ibadet konusuyla bağlantılı olarak içerikte yer alan ihlâs, huşu, ubudiyet, isâr gibi kavramları barındırmasından ve özellikle ibadetlerin batınî yönünün tasavvufla bağlantısından dolayı bu konuyla ilgili bulgular ibadet başlığı altında incelenmiştir.

Tablo 2.1: İbadet Konusu İle İlgili Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
2	DKAB	5	Ramazan ve Oruç	Ramazan ve Oruç	5	12	16,66
2	DKAB	6	Namaz	Namaz	5	16	22,24
2	DKAB	7	Hac ve Kurban	Hac ve Kurban	6	14	19,44
2	DKAB	8	Zekât ve Sadaka	Zekât ve Sadaka	5	14	19,44
4	Peygamberimizin Hayatı	5	En Güzel Örnek Peygamberimiz	Peygamberimizin Hayatında Namaz	1	2	2,66
4	Peygamberimizin Hayatı	7	En Güzel Örnek Peygamberimiz	Peygamberimizin İbadet Hayatı Peygamberimizin	2	4	5,55

				Hayatında Ramazan ve Oruç			
2	Temel Dini Bilgiler 1	6	İbadet ve İnsan	İbadet ve İnsan	5	veya 9	18 25,00
3	Temel Dini Bilgiler 1	6	Müminlerin Özellikleri	Müminler Namazlarına Özen Gösterirler “Huşu” kavramı	1	1	1,33
2	Temel Dini Bilgiler 2	7	İslam’ın Direği Namaz	İslam’ın Direği Namaz	5	veya 9	18 25,00

Tablo incelendiğinde 5. sınıf DKAB ders kitabında Ramazan ve Oruç ünitesi başlığı altında ibadet konusuna giriş yapılmıştır.⁶⁵ Konu girişinde Ramazan ayının önemi vurgulanmış, Kur’an-ı Kerim’in bu ayda indirildiği belirtilmiştir.⁶⁶ Oruç tutulurken dikkat edilmesi gereken konulara kısaca değinilmiştir. Farz, vacip, sünnet ve müstehap kavramları ayrıntıya girilmeden açıklanmıştır.

6.sınıf DKAB ders kitabının 2.ünitesinde namaz konusu ele alınmıştır. İslam dininde yerine getirilmesi gereken farz ibadet olduğu vurgulanmış, namazın çeşitleri, abdest alınışı, namaz kılınışı konularına kısaca değinilmiştir.⁶⁷ Ünite başında namazın önemine kısaca değinilmiş ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Namaz kılan insanın Allah’a karşı vazifelerinden birini yerine getirmiş olmanın iç huzuru ve mutluluk duyacağı, hayâsızlıktan, kötülükten alıkonacağı, huzur ve sükûnet bulacağı belirtilmiştir.⁶⁸

7. sınıf DKAB dersi kitabında ibadet öğrenme alanında Hac ve Kurban ünitesine yer verilmiştir. Konu girişinde haccın Müslümanlar arası bağların güçlenmesine yaptığı katkılara vurgu yapılarak haccın önemi ayet ve hadisler ışığında yorumlanmıştır.⁶⁹ Hac ile ilgili kavramlar ve mekanlar öğrenci düzeyine göre ayrıntıya girilmeden anlatılmıştır. Umre ibadeti tanıtılarak hac ile arasındaki farklar açıklanmıştır.⁷⁰

⁶⁵ Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-5 (Ankara: SDR Dikey, 2018), 40.

⁶⁶ SDR Dikey Yay., DKAB Ders Kitabı- 5, 40.

⁶⁷ Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-6 (Ankara: Gün, 2018),36

⁶⁸ Gün Yay., DKAB-6 Ders Kitabı, 36.

⁶⁹ Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-7 (Ankara: MEB, 2018), 46.

⁷⁰ MEB, DKAB Ders Kitabı- 7, 48.

Aynı ünitenin devamında kurban ibadeti, İslam'ın yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem açısından değerlendirilmiş, kurban ile ilgili hüküm ve kavramlara; (adak (nezir), akika gibi) kısaca değinilmiştir.⁷¹ Tüm DKAB kitaplarında yer alan “Bir Peygamber Tanıyorum” bölümünde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail arasında geçen Kurban mucizesi ile Hz. Hacer ve Hz. İsmail arasında geçen zezem mucizesine yer verilmiştir.⁷² Kurbanın kültürümüzdeki örneklerinden Bektaşî geleneğindeki kurban tıglama duası, dâr kurbanı, musahiplik kurbanı kavramlarına da okuma parçası içinde değinilmiştir.

8.sınıf DKAB ders kitabında ibadet öğrenme alanında “Zekât ve Sadaka” ünitesi yer almaktadır. Konu başlangıcında İslam'ın yardımlaşmaya ve dayanışmaya verdiği önem vurgulanarak ayet ve hadisler ışığında zekât ve sadaka ibadeti açıklanmıştır.⁷³ Zekâtla ilgili kavramlar; nisap miktarı, zekât verecek ve zekât verilecek kişiler gibi konular ayrıntıya girilmeden ele alınmıştır. Ayrıca infak kavramı açıklanmış ve zekatın toplumdaki yoksulluğa ve adaletsizliğe çözüm olacağı belirtilmiştir.⁷⁴ Sadaka ibadeti işlenirken Allah rızası için yapılan ağaç dikmek, yabanî ağaçları aşlamak, insanlık yararına keşif ve buluşlar yapmak hatta gülümsemek dahil her fiililin sadaka sayılacağı belirtilmiştir.⁷⁵ Sadaka-i cariye kavramı örneklerle açıklanmış, zekât ve sadaka verirken yardım edilen kişiyi incitilmeden yapılmasına önemi vurgulanmıştır.⁷⁶ “Bir Peygamber Tanıyorum” bölümünde Hz. Şuayb'ın, “ölçü ve tartıda hile yapmama” konusunda ortaya koyduğu duyarlılıkla ilgili Kur'an-ı Kerim'in Hud sûresinden örnekler verilmiştir.⁷⁷ “Bir Sûre Tanıyorum” bölümünde Maûn sûresi açıklanırken ibadeti sadece Allah rızası için gönülden yapmanın öneminden bahsedilmiş, riya ve gösteriş için yapılan ibadetlerin makbul olmayacağı vurgulanmıştır.⁷⁸

5.sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabında ibadet öğrenme alanda “En Güzel Örnek Peygamberimiz” ünitesinde “Peygamberimizin Hayatında Namaz” konusuna yer verilmiştir.⁷⁹ İslam'ın beş şartından namaz; kulluk, ibadet, dua etmek, bağışlanmak için yalvarmak şeklinde açıklanmıştır. ”Ubudiyet”; “Allah'a karşı saygı, sevgi ve bağlılığını

⁷¹MEB, *DKAB Ders Kitabı- 7*, 56.

⁷²MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 59.

⁷³ *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-8*,(Ankara. MEB, 2018), 48.

⁷⁴ MEB, *DKAB-8 Ders Kitabı*, 52.

⁷⁵MEB, *DKAB-8 Ders Kitabı*, 53.

⁷⁶MEB, *DKAB-8 Ders Kitabı*, 57.

⁷⁷MEB, *DKAB- 8 Ders Kitabı*, 59.

⁷⁸ MEB, *DKAB-8 Ders Kitabı*, 59.

⁷⁹ *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı -5*,(Ankara. MEB, 2018.), 58.

sürdürmek şeklindeki kulluk duyarlılığı” tanımına yer verilmiş ve ubudiyet kavramının tasavvuf terimi olduğu belirtilmiştir.⁸⁰ Ayrıca peygamberimizin kıldığı nafile namazları ve teheccüd namazının sadece isimleri belirtilmiş ve Miraç mucizesine de değinilmiştir.⁸¹

7.sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabında ibadet öğrenme alanda En Güzel Örnek Peygamberimiz ünitesinde Peygamberimizin İbadet Hayatı konusu işlenirken; kulluğun Hz. Peygamber’in hayatındaki yeri ayet ve hadislerden örneklerle açıklanmıştır.⁸² O’nun kulluğunun temelinde Allah rızası olduğuna vurgu yapılmış ve ibadetin kulluğun bir göstergesi olduğu belirtilmiştir.⁸³ Peygamberimizin dengeli bir ibadeti olduğu itidalli davrandığı vurgulanmıştır. “Peygamberimizin Hayatında Ramazan ve Oruç” konularına yer verilmiştir. Hz. Peygamber’in Ramazan ayını nasıl geçirdiği örneklerle anlatılmıştır.⁸⁴

Temel Dini Bilgiler 1 ders kitabında ibadet öğrenme alanında “İbadet ve İnsan” ünitesinde Allah’a kulluğun en önemli göstergesinin ibadetler olduğu belirtilmiş; ibadetlerin bireysel ve toplumsal faydaları örneklerle açıklanmıştır.⁸⁵ Namaz ibadetinin insanı kötülüklerden alıkoyduğu, oruç ibadetinin iradeyi güçlendirip ve sabrı öğrettiği, zekât ibadetinin ise yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirip, ekonomik dengesizliklerin önüne geçtiği vurgulanmıştır. İbadetlerin kabul şartları niyet, ihlas ve sünnete uygunluk olmak üzere üç temel ilkeye dayandığı belirtilmiş.⁸⁶ Aynı zamanda bir tasavvufî kavram olan ihlas; şirkten, riyadan, hurafelerden, kötü duygulardan ve gösteriş arzusundan kalbi temizlemek, her türlü hayırlı işe iyi niyetle yönelmek ve her durumda yalnızca Allah’ın rızasını gözetmek⁸⁷ tanımıyla ele alınmıştır.⁸⁸ “İhlas, Allah’a içtenlikle inanan ve bütün işlerinde samimi olan Müslümanları şeytanın hilelerine ve kötülüklerle karşı korur”⁸⁹ ayeti ve “Allah sadece samimi bir şekilde, kendi rızası gözetilerek yapılan amelleri kabul eder.”⁹⁰ hadisiyle ihlas kavramı açıklanmıştır.⁹¹

Temel Dini Bilgiler -1 ders kitabında “Müminlerin Özellikleri” ünitesi içeriğinde

⁸⁰ Semih Ceyhan, “Ubudiyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.42, (İstanbul: TDV Yay.,2012), 33-34.

⁸¹ MEB, *Peygamberimizin Hayatı-5 Ders Kitabı*, 58.

⁸² *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı-7*, (Ankara: MEB,2018), 90.

⁸³ MEB, *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı-7*, 92.

⁸⁴ MEB, *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı-7*, 98.

⁸⁵ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, (Ankara: MEB, 2018), 55.

⁸⁶ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 41.

⁸⁷ Süleyman Ateş, “İhlas” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 21, (İstanbul:TDV Yayınları, 2012), 535.

⁸⁸ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 42.

⁸⁹ Sâd 8/ 45-46.

⁹⁰ Hâkim en-Nisaburî, *Müstedrek*, çev: Beşir Eryarsoy, c. 8, (Konya: Konevi Yayınları, 2013), 2797.

⁹¹ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 43.

“Müminler Namazlarına Özen Gösterirler” konusunda, Allah’ın insanları kendisine kulluk etmeleri için yarattığı vurgulanmıştır.⁹² İslam dininde Allah’a kulluğun en önemli göstergelerinden birinin namaz olduğu müminlerin namazla Allah’a kulluk görevini yerine getirdiklerinde kendilerini huzurlu hissedecekleri belirtilmiştir.⁹³

Kur’an’da geçen namazla ilgili ayetlerden örnekler verilmiştir.⁹⁴ Bunlardan; Allah’ın inananlardan güçlülere karşı namaz ve sabırla kendisinden yardım dilemeleri gerektiğini “Ey inananlar sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyin...”⁹⁵ ayeti ile vurgulanmıştır. Ayrıca konu işlenirken, Hz. Peygamberin namazı dinin direği olarak tanımladığı⁹⁶ aktarılmıştır. Namazın, müminlerin Allah’ın huzuruna çıkarak içtenlikle konuşması olduğu “Muhakkak ki sizden biri namaz kılarken (aslında) Rabbiyle konuşmaktadır...”⁹⁷ hadisiyle aktarılmıştır.⁹⁸ Konunun devamında Kur’an’da müminlerin özellikleri sıralanırken onların namazlarına devam ettikleri vurgulanarak⁹⁹ “Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öyle namaz kılın.”¹⁰⁰ hadisiyle Hz. Peygamberin Müslümanlara namazın nasıl kılınması gerektiğine model olduğu belirtilmiştir.¹⁰¹

Hz. Peygamber’in “Namaz cennetin anahtarıdır.”¹⁰² hadisiyle namazın önemini ifade edilmiş ve Hz. Peygamber’in namaz kılarken dikkat edilmesini vurguladığı konular sıralanmıştır.¹⁰³ Bunların başında tasavvufun namaz konusunda üzerinde önemle durduğu huşû kavramı ele alınmıştır. Huşû; Allah’a duyulan saygının bir gereği olarak başta namaz olmak üzere ibadetlerin yerine getirilmesi sırasında kulun sükûnet ve vakar içinde bulunmasıdır şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁴ Kur’an-ı Kerim’den “Onlar namazda huşû içindedirler”¹⁰⁵ ayetiyle de inananların namazlarında Allah’a karşı derin bir saygı içerisinde olmaları gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰⁶

⁹²MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 70.

⁹³ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1*, 71.

⁹⁴Bakara 2/83; Yûnus 10/ 87; Hûd 11/ 87; İbrahim 14/37; Lokman 31/17.

⁹⁵Bakara 2/153.

⁹⁶Ebû İsa Muhammed b. İsa b.Serve et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, “İman”, çev: Abdullah Parlıyan, (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), 8.

⁹⁷Ebû Abdullah b. Muhaammed b. İsmail b.İbrahim el- Buhârî, *Buhârî ve Tercümesi*, çev: Mehmet Sofuoğlu, (Ankara: Ötüken, 2017), 36.

⁹⁸ MEB, *Temel Dini Bilgiler 1 Ders Kitabı*, 69.

⁹⁹ Meâric 70/3; Mü’minûn 23/ 9.

¹⁰⁰Buhârî, *Ezân*/ 18.

¹⁰¹ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 69.

¹⁰²Tirmizî, *Tahâret*/1.

¹⁰³ MEB, *Temel Dini Bilgiler Ders Kitabı*, 73.

¹⁰⁴ *Dinî Terimler Sözlüğü*,(Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,2009) , “Huşû”md., 146.

¹⁰⁵ Mü’minûn 23/ 2.

¹⁰⁶ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 73.

Hız. Peygamber'in de namazda huşûyu olumsuz etkileyen davranışlar konusunda namazda etrafla ilgilenmenin,¹⁰⁷ dikkati dağıtan şeylerle uğraşmanın,¹⁰⁸ sofrâ hazırken aç karnına namaza durmanın,¹⁰⁹ uykulu durumda¹¹⁰ ve tuvalet ihtiyacı varken¹¹¹ namaz kılmanın uygun olmadığını vurguladığı aktarılmıştır.¹¹²

Hız. Peygamber'in "Birinizin kapısının önünden bir nehir geçse ve onda her gün beş defa yıkansa, bu, o kimsenin kirinden bir şey bırakır mı, ne dersiniz? Sahâbîler, "Onun kirinden hiçbir şey bırakmaz." dediklerinde Hız. Peygamber'in "İşte beş vakit namaz da böyledir! Allah onlarla günahları yok eder."¹¹³ hadisi aktararak namazın müminler için günahattan arınma vesilesi olduğu belirtilmiştir.¹¹⁴

Tüm ibadetlerin özünün Allah'a itaat ve O'nu zikretmek olduğuna dikkat çekilmiş ki bu konu tasavvufun ibadete bakış açısıyla örtüşmektedir. Devamında namaz ibadetinin de her anında Allah anıldığı, kişinin namazını samimiyetle kıldığında her türlü kötü iş ve davranıştan uzaklaşacağı "(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir..." ayetiyle vurgulanmıştır.¹¹⁵

Hız. Peygamber'in müminlerin namazlarını cemaatle kılmalarını ve saflarını düzgün tutmalarını belirttiği "Düzgün durun, karışık durmayın ki kalpleriniz de karmakarışık olmasın!..."¹¹⁶ hadisi aktararak konu tamamlanmıştır.

Temel Dini Bilgiler 2 ders kitabında "Dinin Direği Namaz" konu girişinde; namazın hükümleri; farzları, vacipleri ve sünnetleri ile namazı bozan durumlar anlatılmıştır.¹¹⁷ Namazda okunan sure ve dualar anlamları ile birlikte açıklanmıştır.¹¹⁸ İslam'da camilerin ve cemaatle namaz kılmanın önemi vurgulanarak mimarî eserlerden

¹⁰⁷ Buhârî, *Salât*/117.

¹⁰⁸ Ahmed b. Muhammed b. Abdullah eş- Şeybânî, *Müsned*, c.5, çev: Hasan Yıldız, Hüseyin Yıldız, Zekeriya Yıldız, (İstanbul: Ocak, 2014), 150.

¹⁰⁹ Ebu'l Hüseyin b. el- Haccac b. Müslim el- Kuşeyrî, *Sahih- i Müslim Muhtasarı*, " Mesâcid", çev: Abdullah Fevzi Kocaer, (İstanbul: Hüner, 2005), 64.

¹¹⁰ Buhârî, *Vudû*/53.

¹¹¹ Süleyman b. el- Eş'as b. İshak es- Sicistânî Ebû Dâvud, Sünen-i Ebû Dâvud Tercümesi, "Tahâret", 43.

¹¹² *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler 1 Ders Kitabı*, (Ankara: MEB, 2018) , 70.

¹¹³ Buhârî, *Mevâkîtü's-salât*/ 6.

¹¹⁴ MEB, *Temel Dini Bilgiler -1 Ders Kitabı*, 70.

¹¹⁵ Ankebût 29/ 45.

¹¹⁶ Müslim, *Salât*/122.

¹¹⁷ *Temel Dini Bilgiler -2 Ders Kitabı* (Ankara: MEB, 2018), 72.

¹¹⁸ MEB, *Temel Dini Bilgiler-2 Ders Kitabı*, 76.

görsellere eklenmiş, İslam dünyası için Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa'nın tarihi ve önemi hakkında bilgiler verilmiştir.¹¹⁹

Tasavvufta “ibadet” kavramı kelimenin de kökü olan “abd” kul olma bağlamında ele alınmış ve insanlar için en değerli mertebenin kulluk mertebesi olduğu belirtilmiştir. Konu işlenirken ibadetin, Allah rızasına yönelik her türlü hareket ve davranışı içine aldığı vurgulanması yerinde olacaktır. İbadetlerin asıl amacının insanın kulluk ve sorumluluk bilincini geliştirerek, manevî ve ahlakî bakımdan olgunlaştırıp, mutluluğa erdirmek olarak belirtilen tasavvufî bakış açısında; kişini sadece şekil şartlarını yerine getirerek bu amaca ulaşamayacağı vurgulanmaktadır. İbadet konusu bağlamında namaz, oruç, hac, zekat konuları DKAB ders kitaplarında daha çok kavram ve şartlarıyla ele alınmıştır. Buna karşın Temel Dini Bilgiler ve Peygamberimin Hayatı ders kitaplarında ibadet konusu; ihlas, huşû, ubudiyet ve ibadetlerin manevî yönü gibi kavramlara da yer verilerek tasavvufî bakış açısıyla ele alınmıştır. Ancak ders kitaplarında ibadetlerin niyet ve şartlarından nasıl yapılacağına kadar birçok konunun derunî yönünün önemine işaret eden, menkıbe ve görüşlerden faydalanılması ibadet kavramının tam manasıyla anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

2.1.2. Tevbe

Tablo 2.2: Tevbe Konusu ile Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
4	Temel Dini Bilgiler 2	7	İslam ve Temizlik	Esmâ-i Hüsnâ'yı Tanıyorum (et-Tevvâb)	1	1	2,77

Ders kitaplarında tevbe konusunun ayrı bir konu başlığı içerisinde işlenmediği görülmüştür. Temel Dini Bilgiler 2 ders kitabı “İslam ve Temizlik” ünitesi “Esmâ-i Hüsnâ'yı Tanıyorum” bölümünde “et-“Tevvâb” açıklanırken tevbe konusuna değinilmiştir. Et-“Tevvâb; Allah'ın kullarının tövbelerini kabul etmesi, onları cezalandırmaktan vazgeçmesi, bağışlaması şeklinde tanımlanmıştır. Günahsız bir şekilde dünyaya gelen insanın hatalar yapabileceği, önemli olan insanın, hatalarını fark edip hatalarından dönebilmesi ve tekrar aynı hatayı yapmaması gerektiği

¹¹⁹ MEB, *Temel Dini Bilgiler-2 Ders Kitabı*, 82.

belirtilmiştir.¹²⁰ Böyle durumlarda et-Tevvâb ismi hatırlanarak tevbe edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca "... Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır."¹²¹ ve "Ancak tevbe edip durumlarını düzelterler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar başkadır. Zira ben onların tevbelerini kabul ederim. Ben tevbeyi çokça kabul eden ve çokça esirgeyemim."¹²² ayetleriyle ne kadar büyük bir hata yapılırsa yapılsın tevbeden ümit kesilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.¹²³

Günahtan dönüp Allah'a yönelme anlamına gelen tevbe tasavvufî makamların ilki sayılmaktadır.¹²⁴ Tasavvufî hayata tevbe kapısından girildiği; takvâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül ve rızâ gibi makamlarda tevbenin öneminin arttığı ve sâlik son nefesini verinceye kadar bu durumun devam edeceği bildirilmiştir.¹²⁵ Hz. Peygamber tevbeyi nedâmet olarak tanımlamıştır.¹²⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in günde yüz defa istiğfar ettiği bildirilmektedir.¹²⁷

Tövbe tasavvufta çeşitli şekillerde tarif edilmiştir; Sehl et-Tüsterî, "Tevbe kulun günahını unutmamasıdır" derken Cüneyd-i Bağdâdî tevbeyî, "Kulun günahını unutmasıdır" şeklinde tarif etmiştir.¹²⁸ Tasavvufî anlayışa göre; günahlardan ve kötülüklerden tevbe edenlerle, hatalardan ve gafletten tevbe edenler, amel ve ibadetleri dikkate alıp bunları gözünde büyütme halinden tevbe edenler birbirinden farklı değerlendirilmiştir.

Tasavvufî eserlerde tevbenin tarifleri, çeşitleri, dereceleri, lüzumu, kapsamı, özellikleri, şartları, faydaları, kabul edildiğine dair alâmetleri ve tövbekârların hallerinden geniş biçimde bahsedilmiş, dikkate değer psikolojik tahliller, açıklamalar ve değerlendirmeler yapılmıştır.¹²⁹ Tövbe tasavvufta fiili günahlar dışında düşünce boyutunda olanlara kadar varan günahlardan da pişmanlık ve dönüşü esas alan geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Ancak ders kitaplarında sadece tevbenin tanımı ve gerekliliği üzerinde durulmuş, konunun farklı yönleriyle yeterince işlenmediği görülmüştür. Okullarımızda öğrencilerde karşılaştığımız davranış problemlerinden biri de yapılan

¹²⁰MEB, *Temel Dini Bilgiler Dersi-2 Ders Kitabı*, 60.

¹²¹ Bakara2/ 37.

¹²² Bakara 2/160.

¹²³ MEB, *Temel Dini Bilgiler-2 Ders Kitabı*, 60.

¹²⁴ Yılmaz, *Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 263.

¹²⁵ Süleyman Uludağ, "Tövbe" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* c.41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2003) 285-288.

¹²⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el- Kazvînî, *Sünen- i İbni Mâce Tercümesi*, çev: Abdullah Parlıyan, (Konya:Konya Kitapçılık,2015) /Zühd, 30.

¹²⁷ Buhârî, *Deâvât*/38.

¹²⁸Buhârî/ 41, 285-288.

¹²⁹ Buhârî/ 41, 285-288.

hataya karşın pişmanlık duygusunun olmaması ve her durumda haklı çıkma çabasıdır. Bu bağlamda tevbe konusu kapsamında pişmanlık, affetme bilincinin kazandırılması için sūfilerin tevbe ile ilgili görüş ve menkıbelerinden örneklere yer verilmesi gerekmektedir.

2.1.3. İhlas

Tablo 2.3: İhlas Konusu ile Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
2	Temel Dini Bilgiler 1	6	İbadet ve İnsan	İbadetin Kabul Şartları	1	1	2,77
2	Temel Dini Bilgiler 2	7	İslam ve Ahlak	Allah'a Karşı Sorumluluklarımız	1	1	2,77
4	Peygamberimizi n Hayatı	5	En Güzel Örnek Peygamberimiz	Peygamberimizin Samimiyeti	1	1	1,24

Temel Dini Bilgiler Dersi 1 dersi “İbadet ve İnsan” ünitesinde “İbadetin Kabul Şartları” konusu içerisinde ihlas kavramı işlenmiştir.¹³⁰ İbadetlerin kabulünün niyet, ihlas ve sünnete uygunluk olmak üzere üç şarta bağlı olduğu belirtilmiştir.¹³¹ İbadetlerde niyetin saflaştırılması, her türlü beklentiden arındırılması bir Müslüman için temel gaye olduğu vurgulanmış, ihlas ile ilgili hadislerle konu açıklanmıştır.¹³²

Temel Dini Bilgiler 2 dersi “İslam ve Ahlak” ünitesinde “Allah'a Karşı İhlalsı Olmak” konusu içerisinde bir tasavvuf kavramı da olan “ihlas” ele alınmıştır.¹³³ İnsanın Allah'a karşı sorumluluklarından birinin de O'na karşı ihlalsı olmasına vurgu yapılmıştır. İhlas; “samimi olmak, gösteriş ve ikiyüzlülükten uzak olmak; dini yalnız Allah'a has kılmak, yalnız O'na ibadet etmek ve yalnız O'ndan yardım istemek”¹³⁴ şeklinde açıklanmıştır. İhlas sahibi Müslümanların, iş, davranış ve ibadetlerini yalnızca Allah için yaptığı belirtilmiştir. “Din, samimiyettir...”¹³⁵ ve “Allah sizin suretlerinize ve

¹³⁰ Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı, (Ankara: MEB, 2018), 41.

¹³¹ MEB, Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı, 41.

¹³² MEB, Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı, 42.

¹³³ MEB, Temel Dini Bilgiler -2 Ders Kitabı, 18.

¹³⁴ MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, “İhlas” md., 160.

¹³⁵ Müslim, İman/95.

mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar”¹³⁶ hadisleriyle insanların Allah katındaki değerinin, dış görünüşlerine veya zenginliklerine göre değil samimiyetle işledikleri amellere göre olduğu açıklanmıştır.¹³⁷

5. sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabında “En Güzel Örnek Peygamberimiz” ünite başlığı altında “Peygamberimizin Samimiyeti” konusu içerisinde “ihlas” kavramı ele alınmıştır.¹³⁸ İhlas; Arınmak, saflaşmak, kurtulmak, kulun bütün davranışları ve sözlerinde sadece Allah’ın rızasını gözetmesi ¹³⁹ şeklinde tanımlanmış, ihlas ve samimiyetin dinin özü olduğuna vurgu yapılmıştır.¹⁴⁰ Bütün ibadetlerin her türlü gösteriş, çıkar ve kaygılarından arındırılarak sadece Allah’ın rızası için yapılması gerektiği açıklanmıştır.¹⁴¹

Bu bağlamda tasavvufî anlayışa göre ihlas kavramının nasıl açıklandığını incelemek yararlı olacaktır. Tasavvufî gelenekte ihlas terimi riya karşıtlığı üzerine kurularak; kişinin hâl ve davranışlarında yalnızca Allah’ın rızasını gözetmesi, gösterişten ve ikiyüzlülükten uzak durması anlamlarına gelmektedir. Bir başka deyişle ihlas Hakk’a yönelişin bir sonucu olarak niyetleri ve amelleri diğer karışımlardan arındırmaktır.¹⁴² İlk mutasavvıflardan Haris el-Muhasibi (ö. 243/857) “er-Riaye” isimli eserinde ihlası, abidlerin makamı olarak görmüş ve ihlası, nefse en ağır gelen ameldir, zira nefsin ihlasta bir payı yoktur şeklinde tanımlamıştır.¹⁴³ Cüneyd Bağdadi (ö.297/909) ise ihlası, “Kul ile Allah arasında bir sırdır. Melek onu bilmez ki sevap yazsın. Şeytan ona muttali olmaz ki ifsad etsin. Heva heves onu fark etmez ki kendisine meylettirsin” şeklinde açıklamıştır.¹⁴⁴ Kuşeyrî (ö. 462/1072), ihlası birkaç farklı tanımla açıklamıştır. Birisi, amelleri onlara ârız olan manevî kirlilikten arındırmaktır ki bu manevî kirler amelden “Salih” vasfını kaldırır.¹⁴⁵ Diğeri ise ibadette sadece Allah’ın gözetilmesi, birleşmesi demektir ki kul taatıyla yalnızca Allah’a yaklaşmayı diler, birisine yaranmak, veya övgüsünü almak gibi şeyleri ibadetlerinde düşünüp gaye etmez

¹³⁶ Müslim, *Birr/* 34.

¹³⁷ MEB, *Temel Dini Bilgiler-2 Ders Kitabı*, 19.

¹³⁸ *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı- 5*, (Ankara: MEB,2018), 82.

¹³⁹ Süleyman Ateş “İhlas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 535-537.

¹⁴⁰ MEB, *Peygamberimizin Hayatı-5 Ders Kitabı*, 82.

¹⁴¹ MEB, *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı-5 Ders Kitabı*, 83.

¹⁴² Halil İbrahim Şimşek, “İhlas”, *Burhan: İlim Kültür Dergisi*, sy. 2, (2005):26.

¹⁴³ Haris el-Muhasibi, *Er Riaye/Nefs Muhasebesinin Temelleri*, çev: Şahin Filiz, Hülya Küçük, (İstanbul: İnsan, 2011), 195- 196.

¹⁴⁴ Gazzâlî, *İhyâu ’ulumiddin*, çev: Mehmed A. Müftüoğlu, (İstanbul:Tuğra, 2000), 584.

¹⁴⁵ Abdülkerim Kuşeyri, *Letâifu ’l-İşârât*, çev: Mehmet Yalar, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012) , 281.

şeklinde dir.¹⁴⁶ Tasavvufa göre ihlas kısaca “ameli riyadan arındırmaktır” şeklinde de açıklanmaktadır.¹⁴⁷

İhlas konusunun ders kitaplarında işlenişi tanımlama ve içerik açısından tasavvufi anlamıyla örtüşmektedir. Ancak sûfilerdeki ihlas konusu kapsamında, yalnız ibadetlerin değil tüm fiil ve amellerin kişisel haz ve çıkarlardan arındırılıp sadece Allah’ın rızası için yapılmasındaki derin anlayış ve bilincin ahlakî değer yargılarını oluşturma aşamasındaki ortaokul öğrencilerine doğru biçimde aktarabilmek için tasavvuf literatüründen, sûfilerde ihlas anlayışına dair örneklerin ders kitaplarında yer alması yararlı olacaktır.

2.1.4. Sabır

Tablo 2.4: Sabır Konusu İle Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
3	DKAB	7	Ahlaki Davranışlar	Güzel Ahlakî Tutum ve Davranışlar	1	1	1,38
4	Peygamberimizin Hayatı	6	En Güzel Örnek Peygamberimiz	Peygamberimizin Allah’a Güvenmesi ve Sabrı	1	1	2,77
4	Peygamberimizin Hayatı	7	En Güzel Örnek Peygamberimiz	Peygamberimizin Hayatında Ramazan ve Oruç	1	2	2,77

7.sınıf DKAB ders kitabında “Ahlaki Davranışlar” ünitesinde “Güzel Ahlakî Tutum ve Davranışlar” konusu içerisinde “sabır” kavramı ele alınmıştır. Sabır; “engelleme, direnç gösterme, kararlılık, cesaretli olma, acele etmeme” şeklindeki sözlük anlamı ve “hoşa gitmeyen olaylar, insanı zorlayan durumlar karşısında dünya ve ahiret yararlarını düşünerek insanın kalbinde yer tutan sükûnet ve dayanma kuvveti, Allah’a sığınıp güvenerek bela ve felakete direnç gösterme şeklindeki terim anlamı ile birlikte açıklanmıştır.¹⁴⁸ Sabır, iman ile birlikte ele alınması gereken bir kavram olduğu; yaşanan güçlükler karşısında sabırlı davranmanın imanlı olmanın bir gereği olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber ve ilk Müslümanların Mekke dönemindeki zorluklara ve baskılara sabretmeleri ve imanlarından taviz vermemeleri örneklerle açıklanmıştır.

¹⁴⁶ Kuşeyri, *Letâifu'l İşârât*, 281.

¹⁴⁷ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 104.

¹⁴⁸ *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu DKAB Ders Kitabı -7*, (Ankara: MEB Yayınları,2018), 81.

“İman nedir?” sorusuna Hz. Peygamber’in “Sabırlı ve müsamahalı olmak.”¹⁴⁹ şeklinde cevap verdiği hadisi aktarılmıştır.¹⁵⁰

6. Sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabının “En Güzel Örnek Peygamberimiz” ünite başlığında yer alan “Peygamberimizin Allah’a Güvenmesi ve Sabrı” konusunda sabır; kişinin karşılaştığı olumsuz durumlar karşısında aşırı bir üzüntü yaşamayıp gayret göstererek sadece Allah’tan yardım istemesi ve O’na güvenmesidir,¹⁵¹ tanımıyla verilmiştir. Hz. Peygamber’in Allah’a güvenme ve sabır konusunda en güzel yol gösterici olduğu belirtilmiştir.¹⁵² İslam’a davet ederken birçok baskı, eziyet, çirkin söz ve hakaretlere maruz kalmasına rağmen bütün bunlar karşısında sabır göstererek Allah’a sığınması örneklerle açıklanmıştır.¹⁵³

7. Sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabının “En Güzel Örnek Peygamberimiz” ünitesinde yer alan “Peygamberimizin Hayatında Ramazan ve Oruç” konusunda oruç ibadetinin sabırlı olmayı gerektirdiğine kısaca değinilmiştir.¹⁵⁴

Tasavvufta sabra çok derin anlamlar yüklenmiştir. Gazzalî sabrı “din uygusunun nefsâni arzu ve tutkuların baskısına karşı direnç göstermesi” şeklinde tanımlamıştır.¹⁵⁵ Şikâyet yollu olmaksızın başa gelen musibetleri açıklamanın sabra aykırı olmayacağı Kur’an’dan Hz. Eyüp örneği ile açıklanmıştır. Hz.Eyüp’ün “Başıma musibet geldi, sen merhametlilerin en merhametlisisin”¹⁵⁶ sözü ile hem duasını arz etmek hem de bana merhamet et sözünü açıkça söylememek suretiyle edebe riayet ettiği, sabr-ı cemil örneği gösterdiği yorumları yapılmıştır. Zira tasavvufî anlayışta sabreden derdini yalnızca Allah’a açmalı, şikâyetini başkalarına değil O’na bildirmelidir.¹⁵⁷ O’nun güzel isimlerinden biri çok sabırlı anlamında “Sabûr”dur. Sabırlı olmak aynı zamanda tüm peygamberlerin ortak özelliğidir. Tasavvuf geleneğinde sabır ise kâmil insan yolculuğundaki duraklardan yani nefis mertebelerinden biridir.¹⁵⁸

DKAB ders kitaplarında sabır kavramı, işlenirken şikâyet etmeden dayanma yaklaşımıyla açıklanmış ve sabırla ilgili örnek olay ve hikayelerle öğrenciler için sabır

¹⁴⁹ Hanbel, *Müsned*, c. 4, 386.

¹⁵⁰ MEB, *DKAB Ders Kitabı-7*, 82.

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, “Sabır” md., 408.

¹⁵² MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 82.

¹⁵³ MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 82.

¹⁵⁴ *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı-7*, (Ankara: MEB, 2018), 98.

¹⁵⁵ Gazzâlî, *İhyau’ulumi’d-din*, c. 3, 143; Mustafa Çağrı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.3, 33.

¹⁵⁶ Enbiya, 21/83.

¹⁵⁷ Hucviri, *Keşfu’l-Mahcub- Hakikat Bilgisi*, 120; Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 95; Çağrı, *DİA*, c.35, .337.

¹⁵⁸ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri* (İstanbul: DEM Yayınları, 2007), s.266; Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*(Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 150.

somutlaştırılmıştır. Sabır konusu ders kitaplarında tasavvufî bir yaklaşımla işlenmiştir denilebilir.

2.1.5. Dua ve Tevekkül

Tablo 2.5: Tevekkül Konusu ile İlgili Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
4	Peygamberimizin Hayatı	6	En Güzel Örnek Peygamberimiz	Peygamberimizin Hayatında Dua ve Tevekkül	1	1	1,38
1	DKAB	5	Allah İnancı	Allah İle İrtibat Dua	1	1	1,38

6.sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabında “En Güzel Örnek Peygamberimiz” ünitesi içersinde,“Peygamberimizin Hayatında Dua ve Tevekkül” konusu yer almaktadır. Konu girişinde; duanın yaratan ile iletişim kurmak anlamına geldiği Allah’a olan güven ve bağlılığı ifade ettiği belirtilmiştir. Hz. Peygamber’in hayatında duanın çok önemli bir yere sahip olduğu ve müminlere örnek olduğu¹⁵⁹ belirtilmiştir. “Allah’a kabul edileceğine kesinkes inanarak dua edin. Bilin ki Allah, ciddiyetten uzak ve umursamaz bir kalp ile yapılan duaları kabul etmez.”¹⁶⁰ hadisiyle de nasıl dua edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Konunun devamında Dua ile Rabbinden istekte bulunan kişinin, Allah’ın kendisi için hayırlısını vereceğini düşünerek tevekkül etmesi gerektiği belirtilmiş ve tevekkül, kişinin kendini Allah’a teslim etmesi, rızkında ve tüm işlerinde Allah’a (c.c) güvenmesidir¹⁶¹şeklinde açıklanmıştır. Kişinin sorumluluğunu yerine getirip, tüm tedbirleri alması, elinden geleni yaptıktan sonra sonucunu Allah’a havale etmesinin gerçek manada tevekkül olacağı¹⁶² belirtilmiştir.

5. sınıf DKAB ders kitabında “Allah İnancı ünitesinin” “Allah İle İrtibat Dua” konu başlığında; İslam dininde önem verilen başlıca ibadetlerden birinin dua olduğu vurgulanmış, sözlükte; ibadet, yalvarmak, yardım dilemek, çağırarak şeklinde yer aldığı, dinî bir terim olarak ise insanın dilek ve isteklerini Yüce Allah’a (c.c.) iletmesi, ondan

¹⁵⁹ Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı-6 (Ankara: MEB, 2018), 93.

¹⁶⁰ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, “Deavât”, 65.

¹⁶¹ Mustafa Çağrı, “Tevekkül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), 1-2.

¹⁶²MEB, *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı*, 94.

yardım dilemesi ¹⁶³ olarak açıklanmıştır. Duada en önemli şeyin samimiyet olduğu belirtilmiştir.

Tasavvuf kaynaklarında tevekkül, önemli bir makam olarak yer almaktadır. Mekkî (ö. 386/996), tevekkülün, yakîn makamlarının en üstünü ve velilerin hallerinin en faziletlisi olduğunu söylemiştir. Sehl b. Abdullah (ö. 283/896), makamlar içerisinde tevekkülden daha üstün bir makam olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁴Gazzâlî'ye göre de tevekkül; din mertebelerinden bir mertebe ve yakîn sahibi kimselerin makamlarından bir makam ve mukarrabînin yüksek derecelerindedir.¹⁶⁵ Burada Gazzâlî'nin, Mekkî ile neredeyse aynı ifadeleri kullandığı görülmektedir. Mekkî'nin, tevekkülü, hem makam hem de hal olarak ifade etmesi ise, bu konuda bir farklılıktır. Cüneyd Bağdâdî (ö. 297/909), tevekkülü “Kalbin Allah’a güvenmesidir”¹⁶⁶ şeklinde tarif etmiştir.

Tevekkül, kalbin işidir. Fakat kalbi ile Allah’a tam teslim olan kişi bedeniyle de çalışmaya devam eder. Bu konuda en güzel örnek Hz. Peygamberdir. Tevekkül onun hali, çalışmak da onun sünnetidir.

Ders kitaplarında dua ve tevekkül konusu birlikte, “Hz. Peygamber’in hayatında dua” ve “Allah ile irtibat dua” başlıklarıyla yer almıştır. Konu içeriğinde dua ve tevekkülün tanım ve önemi üzerinde durulmuştur. Ancak tasavvufi yaklaşımın yansıtılabileceği dua ve tevekkül örneklerine yer verilmemiştir. Mesela Hz. İbrahim’in gösterdiği tevekkül bilincinin açıklanması konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2.1.6. Şükür

Tablo 2.6: Şükür Konusu ile İlgili Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
4	Temel Dini Bilgiler2	7	İslam ve Günlük Hayat	Nimetlerin Kadrini Bilmek: Şükür	1	1	1,38

Temel Dini Bilgiler 2 ders kitabında “İslam ve Günlük Hayat” ünitesi başlığı altında “Nimetlerin Kadrini Bilmek: Şükür” konusu; kulun, Allah’ın vermiş olduğu

¹⁶³ Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı-5 (Ankara: SDR Dikey Yayıncılık, 2018), 24.

¹⁶⁴ Ebû Talib Mekki, *Kûtu'l-kulûb*, çev: Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), c. 2, 2.

¹⁶⁵ Gazzâlî, *İhyâu 'ulumi'd-din*, c. 4, 20.

¹⁶⁶ Serrac et- Tûsi, *el-Lûma*, 50.

sayısız nimetlerin O'nun sonsuz iyilik ve bağışının sonucu olduğunu fark ederek kalbinin teşekkür duygusuyla dolması ve bunu diliyle ifade etmesidir şeklinde açıklanmıştır.¹⁶⁷ Namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibadetler kulun Allah'a şükürünü ifade etme yollarından olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dua etmenin de kişinin Allah'a karşı şükürünü dile getirmek olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁸

Tasavvufta şükür insanın yalnız dil ile gerçekleştireceği bir eylem değil tüm varlığıyla yaşaması gereken bir ahlâkî yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Şükür, dilin, kalbin ve bedenın şükür şeklinde bir değerlendirmeye tâbi tutan sûfilerin şükür farklı bir anlayışla sınıflandırdığı görülmektedir. Şöyle ki; dilin şükürüne “evrâd-u ezkâr”; kalbin şükürüne “yakîn ve istikamet”; âzâların şükürüne de “ibadet ve tâat”¹⁶⁹ tanımlaması yapılmış, dilin şükürünün Hakk'ı anmakla, kalbin şükürünün yakîn bir imanla, azaların yani bedenın şükürünün ise Allah'a kulluk görevlerinin yerine getirilmesiyle mümkün olabileceğine vurgu yapılmıştır.

Ders kitaplarında şükür konusunun sadece İmam Hatip Ortaokullarında 7. sınıflarda zorunlu ders, ortaokullarda ise seçmeli ders olan Temel Dini Bilgiler 2 ders kitabında yer alması eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Konu işlenirken şükür kavramı tanımını ve Allah'ın verdiği nimetlere teşekkür çerçevesinde açıklamıştır. Şükür tasavvufi anlamıyla ders kitaplarında yer almamıştır.

2.1.7. Edep

Tablo 2.7: Edep Konusu ile İlgili Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
4	Temel Dini Bilgiler1		Nezaket	İslam'ın Göstergesi Nezaket	6	9	25
4	Temel Dini Bilgiler2		İslam ve Günlük Hayat	İslam Ahlâkının Özü: Edep ve Hayâ	1	1	1,38

Temel Dini Bilgiler 2 ders kitabında¹⁷⁰ “Nezaket” ünitesi içerisinde “İslam'ın Göstergesi Nezaket” konusu başlığında; nezaket kavramı edep kavramıyla birlikte ele

¹⁶⁷MEB, *Dinî Terimler Sözlüğü*, 453.

¹⁶⁸MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 110.

¹⁶⁹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte, Hadis Ansiklopedisi*, (İstanbul: Akçağ Yayınevi, 1993), c. 8, s, 477

¹⁷⁰ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 92.

alınmış ve bireyin ahlakî gelişimine katkısına vurgu yapılmıştır.¹⁷¹

Nezaket, başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, naziklik¹⁷² şeklinde tanımlanarak yumuşak huyluluğu, hiddet ve öfkeden uzaklığı, sağduyulu davranmayı, farklılıklara saygıyı, güzel konuşmayı, insanlara ve diğer canlılara değer vermeyi içerdiği belirtilmiştir.¹⁷³ Nezaketin, kişinin Allah'a karşı sorumluluklarından diğer insanlarla ilişkilerine kadar hayatın her alanını kuşattığı vurgulanmıştır.¹⁷⁴ Nazik davranışların, insanlarla sağlıklı iletişim kurmayı ve bağlarımızı güçlendirmeyi sağladığı belirtilmiştir.¹⁷⁵ İyi ahlak, incelik, terbiye ve toplum töresine uygun davranma¹⁷⁶ şeklinde tanımlanan “edep” kavramının İslam'ın güzel saydığı davranışlardan olduğu ve güzel davranışlarda bulunmayı içerdiğinden nezaketle yakından ilişkili olduğu vurgulanmıştır.¹⁷⁷

Konu ile ilgili olarak; Bakara suresi 83.ayet,¹⁷⁸ Âl-i İmran suresi 159. Ayet,¹⁷⁹ Tâhâ suresi 43-44.ayetler¹⁸⁰, Hucurat suresi 11.¹⁸¹ ve 12.¹⁸² Ayetler, Hümeze suresi 11 ve 12.¹⁸³ ayetlerde nezaket ile ilgili örnekler veren ayetlere yer verilmiştir.¹⁸⁴

Her işe besmeleyle başlamak,¹⁸⁵ misafir ağırlamak,¹⁸⁶ iyi ve güzel söz söylemek,¹⁸⁷ komşuya ikramda bulunmak,¹⁸⁸ küskünleri barıştırmak,¹⁸⁹

¹⁷¹MEB, *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı* (Ankara: MEB, 2018), 15.

¹⁷² *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları,2011) ,1472.

¹⁷³ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 92.

¹⁷⁴ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 92.

¹⁷⁵ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 92.

¹⁷⁶ *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK Yayınları,2011) , 600.

¹⁷⁷MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 92.

¹⁷⁸ Ayet mealen: “Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, ‘Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin.’ diyerek söz almıştık...”şeklindedir.

¹⁷⁹ Ayet mealen: “O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etraftan dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et...”

¹⁸⁰ “Firavun’a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.”şeklindedir.

¹⁸¹ Ayet mealen: “Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın...”şeklindedir.

¹⁸² Ayet mealen: “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”şeklindedir.

¹⁸³ Ayet mealen: “Arkadan çekiştiren, ayıp kusur arayan, servet toplamış ve onu sayıp durmuş olan herkesin vay haline! O, malının kendisini ebedî kılacağını zanneder.”şeklindedir.

¹⁸⁴ Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu *Temel Dini Bilgiler Ders Kitabı* – 1(Ankara: MEB Yayınları,2018),100.

¹⁸⁵ İbn Hanbel, *Müsned* / 2-360.

¹⁸⁶ Müslim, *İmân* /74.

¹⁸⁷ Müslim, *İmân* /74.

hediyeleşmek,¹⁹⁰ selamı yaymak,¹⁹¹ selama ya aynı şekilde ya da daha güzel bir selamla karşılık vermek,¹⁹² yemeği önünden ve sağ elle yemek,¹⁹³ başkasına ait alanlara izinsiz girmemek,¹⁹⁴ kin tutmamak¹⁹⁵ ve affetmek¹⁹⁶ dinimizin emrettiği nezaketli davranışlardan bazıları olarak açıklanmıştır.

Konu işlenirken; Müslümanlar için nezaket konusunda da en güzel örneğin Hz. Peygamber olduğu vurgulanmış hayatından ve sünnetinden nezaketle ilgili örnekler verilmiştir.¹⁹⁷

Hiz. Peygamber'in "Kime rıftan (nezaket ve kibarlıktan) bir pay verilmişse o kimse hayırdan nasibini almış demektir. Rıftan mahrum olan kimse ise hayırdan nasip alamamış demektir"¹⁹⁸ hadisiyle nezaketin kişiyi iyiliğe götüreceğini, nezaketsiz kaba davranışların ise iyilikten uzaklaştıracağını belirtmiştir.¹⁹⁹ Yine Hiz. Peygamber'in, inanan insanı "Mümin, ırza, namusa dil uzatan, lânet eden, çirkin işler yapan, edepsiz konuşan kimse değildir"²⁰⁰ hadisiyle tarif ettiği vurgulanmıştır.

Hiz. Peygamber'in, arkadaşlarına, ailesine, çevresindeki herkese nezaketle davrandığı, sorulan soruları içtenlikle cevapladığı davetlerine icabet ettiği, ikramlarını geri çevirmediği, misafirlerine ikramda bulunduğu ifade edilmiştir.²⁰¹

Hiz. Peygamber'in söz ve davranışlarıyla Müslümanları eğittiği, adabın ve nezaketin topluma yerleşmesini sağladığı vurgulanmıştır.²⁰²

Temel Dini Bilgiler 2 ders kitabı²⁰³ "İslam ve Günlük Hayat" ünitesi başlığı altında "İslam Ahlâkının Özü: Edep ve Hayâ" konusu içerisinde ayet, hadis ve kültürümüzden edep ve hayâ ile ilgili örneklere yer verilmiştir.

"Edep" zerâfet, söz ve hareketlerinde güzel davranışta bulunmak²⁰⁴ tanımıyla

¹⁸⁸ Buhârî, Edeb / 31.

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, Edeb/50.

¹⁹⁰ Tirmizî, Velâ /6.

¹⁹¹ Ebû Dâvûd, Edeb/ 130-131.

¹⁹² Nisâ 4/86.

¹⁹³ Buhârî, Et'ime/ 2.

¹⁹⁴ Buhârî, İsti'zân/12.

¹⁹⁵ Tirmizî, İlim/16.

¹⁹⁶ Müslim, Birt/ 69.

¹⁹⁷ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 100.

¹⁹⁸ Tirmizî, Birt/67.

¹⁹⁹ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 100.

²⁰⁰ Tirmizî, Birt/48.

²⁰¹ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 103.

²⁰² MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 103.

²⁰³ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 100.

²⁰⁴ MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, 88.

çoğulu da âdâp olarak açıklanmıştır.²⁰⁵ Kâinatta hiçbir şeyin boşuna yaratılmadığı, tüm varlıkların Allah'ın verdiği görevleri yerine getirirken birbirleriyle uyum içinde hareket ettiği belirtilmiştir.²⁰⁶ İnsanın da bu bütünün bir parçası olarak yaratıldığı ve çevresindeki tüm varlıkların kendisi gibi değerli olduğu bilinciyle kâinattaki uyumun bir parçası olarak davranışlarında saygılı ve dengeli yani edepli olması gerektiği vurgulanmıştır.²⁰⁷

Müslümanın edepli davranışlar göstermesinin arka planında ar, utanma, çekinme ve mahcubiyet²⁰⁸ anlamlarına gelen “hayâ” kavramının büyük rol aldığı belirtilmiştir. Hayânın her insanda bulunan bir özellik olduğu fakat İslam ahlakında hayânın özel bir anlam ifade ettiği “ Her dinin bir karakteri vardır. İslam'ın karakteri ise hayâdır.”²⁰⁹ hadisiyle vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in “Hayâsızlık her ne şeyde olursa onu kirletir, çirkinleştirir; hayâ da her ne şeyde olursa onu süsler, güzelleştirir.”²¹⁰ hadisiyle hayânın önemine dikkat çekilmiştir. Yine Hz. Peygamber'in “ Kendisinden utanılmaya en layık olan Yüce Allah'tır.” hadisiyle²¹¹ kişinin öncelikle tüm kullarının yapıp ettiklerini gördüğü için Allah'tan hayâ etmesi gerektiği belirtilmiştir.²¹²

Allah'tan hayâ eden bir Müslümanın, her edepli davranışını Rabbine hediye olarak sunduğunun bilincinde olduğu, gergin ve kızgın olduğunda bile Hz. Peygamber'in “Sabır ilk andadır”²¹³ hadisini hatırlayarak sabredip ve edepten ayrılmadığı ifade edilmiştir.²¹⁴

Tasavvufî eğitimde edep, uyulması gereken temel ilkelerden birisidir.²¹⁵ Bu manada Ebû Hafs el-Haddâd (ö. 260/874): “Tasavvuf, edepten ibârettir”²¹⁶ şeklinde edebî tasavvuftaki önemine dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber'in “Beni Rabbim terbiye etti” hadisi Müslümanlar için en güzel örnek olan Hz. Peygamber'in edep ve güzel ahlâkının kaynağı olan terbiyenin bizzat Allah tarafından verildiğinin delilidir. Başka bir tarifte “Edep, kendisiyle her türlü hatadan sakınılabilen şeyi bilmekten ibarettir”²¹⁷

²⁰⁵ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 103.

²⁰⁶ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 103.

²⁰⁷ MEB, *Temel Dini Bilgiler Ders Kitabı -1*, 101.

²⁰⁸ MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, 173.

²⁰⁹ İbn Mâce, *Zühd/ 7*.

²¹⁰ Tirmizî, *Birr/ 47*; İbn Mâce/ *Zühd, 17*.

²¹¹ Tirmizî, *Edeb/ 22*.

²¹² MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 103.

²¹³ Müslim, *Cenâiz/14*.

²¹⁴ MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 103.

²¹⁵ Vahit Gökteş, “Mevlana ve Edep”, *Feyz Dergisi*, sy.279, (2014):11.

²¹⁶ Kuşeyri. *Kuşeyri Risalesi*,559.

²¹⁷ Muhammed Cürcani, *Tarifât*, çev: Abdulaziz Mecdi Tolun ve Abdurrahman Acer (İstanbul, Litera

şeklinde açıklanmıştır. Sûfilere göre her vaktin, her halin, her makamın bir edebi vardır ve bu edepleri gözetenler hedeflerine ulaşırlar, gözetmeyenler ise ulaştıklarını zannettiklerinde hedeften uzaklaşırlar.²¹⁸ Hz. Peygamber'in ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğu bildirilmiştir.²¹⁹ Edep kavramı ders kitaplarında gerek tanımlama gerekse verilen örneklerle tasavvufî bir yaklaşımla incelenmiştir.

2.1.8. Kanaat

Tablo 2.8: Kanaat Konusu ile İlgili Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
4	Peygamberimizin Hayatı	6	En Güzel Örnek Peygamberimiz	Peygamberimizin Yeme İçme Adabı	1	1	1,38

6. sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabı “En Güzel Örnek Peygamberimiz” ünitesinin “Peygamberimizin Yeme İçme Adabı” konusu içerisinde “kanaatkarlık” kavramı ele alınmıştır.²²⁰ Hz. Peygamberin yemek adabı ile ilgili olarak yeme içmede ölçülülük ve sofraların mütevazî olmasını vurgulaması kanaatkarlık kavramıyla; sahip olanlarla yetinip aşırıya kaçmama²²¹ şeklinde açıklanmıştır.²²²

Kanaat, tasavvufta, Hakk'a ulaşmanın yöntemi olarak görülen usûlu aşerenin önemli bir makamıdır.²²³ Kanaat, verilen şeye razı olmak, onu kabul etmek ve reddetmemek şeklinde açıklanmıştır.²²⁴

Marûf Kerhî'nin (ö. 200/816), “Hakikatleri (Hakk'a ait şeyleri) almak ve halkın elinde bulunanlardan ümit kesmek”²²⁵ olarak yaptığı tanımında da, tasavvufun temel esası olarak yer almaktadır.

Necmüddin Kübra (ö. 618/1221), Kanaatin, yaşamak için zaruri olan ihtiyaçların dışında kalan bütün isteklerden uzak durmak, yeme içme ve oturlan ev konusunda israf

Yayıncılık, 2014), 14.

²¹⁸ Göktaş, “Mevlana ve Edep”, *Feyz Dergisi*, 13.

²¹⁹ Müslim, *Müsafirun*/139.

²²⁰ MEB, *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı*-6, 95.

²²¹ MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, 246.

²²² MEB, *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı*- 6, 95.

²²³ Tasavvuftaki makamların “usûlu aşere” olarak belirlenmesi ve kanaatin buradaki makamlardan biri olması, Necmüddin Kübra'ya göredir. Necmüddin Kübra, *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*, çev. Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları,1996), 44-70.

²²⁴ Gazzâlî, *İhyâu 'ulumi 'd-din*, c.3, 237.

²²⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, haz: Süleyman Uludağ, 280.

etmeyerek asgarîsi ile yetinmek olduğunu söylemiş ve israfın, lüzumlu olan şeyi çok kullanmak olduğunu belirtmiştir.²²⁶ Sülemî de kanaatin, az yemeye, içmeye ve elbiseye razı olmak olduğunu ifade etmiştir.²²⁷

Tasavvufî anlayışa göre kazancını arttırmak ve üretim için çaba harcamak kanaat anlayışına aykırı bir fiil değildir fakat sınırsız bir kazanma hırsı içinde olmak tehlikeli olduğu vurgulanmıştır.²²⁸

Ders kitaplarında, kanaat kavramı daha çok yeme içme adabıyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Oysa tasavvufta kanaat hayatın tamamına karşı bir duruş ve tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ders kitaplarının hitap ettiği kitle olan ortaokul öğrencileri açısından çok somut ve anlaşılır olmasa da özellikle sûflerin hayatlarından kanaate dair menkıbe örnekleri konunun kavranmasına yardımcı olacaktır.

2.2. TASAVVUFÎ KURUMLAR (TARİKATLAR)

Tablo 2.9: Tasavvuf Kurumları ile İlgili Ünite Kazanım Sayıları ve Ders Saatleri

Ünite Sırası	Ders Adı	Sınıf	Ünite Adı	Konu Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Kazanım Yüzdesi
5	DKAB	7	İslam Düşüncesinde Yorumlar	İslam Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar	2	7	9,22

7. Sınıf DKAB 7.Sınıf ders kitabı “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesinin” “İslam Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar” konusunda; İslam dininin inanç ve ibadet esaslarının yanında ahlak esasları da çok önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir. İslam, “Allah’ı görüyormuş gibi bir kulluk bilinci kazandırmayı esas alan ve Hz. Peygamber’in edep ve ahlâkını davranış haline getirme yolu”²²⁹ olarak tanımlanmıştır. Tasavvuf ise Müslümanların, İslam tarihi boyunca ahlakî konularla ilgili olarak farklı anlayışlarla geliştirdiği tasavvufî akımlar olarak açıklanmıştır.²³⁰

Ders kitabında tasavvuf kurumlarını oluşturan Yesevilik, Kadirilik, Mevlevilik, Nakşibendilik ve Alevilik-Bektaşilik tarikat yerine tasavvufî yorum veya akım olarak

²²⁶Necmüddin Kübra, *Usûlu Aşere* (Tasavvufî Hayat), çev: Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları,1996),52.

²²⁷ Muhammed Sülemî, *el-Mukaddime fi't-tasavvuf*, (İstanbul: Semerkand Yayınları,2018), 72.

²²⁸ Mansur Gökcan, “*Tasavvufta Kanaat Anlayışı ve Bireysel - Sosyal Etkileri*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.18.(2018): 95-129.

²²⁹ MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, 439.

²³⁰ MEB, *DKAB Ders Kitabı-7*, 132.

adlandırılmış ve Alevîlik-Bektaşîlik kavramları farklı olmalarına rağmen birlikte değerlendirilmiştir.²³¹ Şeyh-mürîd kavramlarına değinilmemiş onun yerine “tasavvuf anlayışının insanlara yol gösteren, onları aydınlatan rehberi” ifadesi²³² kullanılmıştır. Konu devamında tasavvuf kurumlarını oluşturan başlıca tarikatlar, tasavvufi yorumlar başlığı altında ayrıntıya girilmeden tanıtılmıştır. Ancak sınıflandırma olarak tarikat veya mezhep çatısı altında yer alması gereken kavramların yorum şeklinde açıklanması eksik bilgilendirmeye sebep olacaktır.

2.2.1. Yesevîlik

Yesevilik, Hoca Ahmed Yesevi'nin düşünceleri etrafında oluşmuş tasavvufi bir yorum olarak tanıtılmış ve Türklerin İslamiyeti özümsemelerinde Hoca Ahmed Yesevi'nin büyük katkısı olduğu vurgulanmıştır.²³³ Yesevilik düşüncesinin temel ilkesinin insanı sevmek olduğu belirtilmiş ve Ahmed Yesevi'nin hikmet denilen sözleri Divân-ı Hikmet isimli eserinde toplandığı açıklanmıştır.²³⁴ Ders kitabında Yesevîlik çok sınırlı ele alınmış ve Ahmed Yesevî'nin - 1 Hikmet isimli eserinde Yesevîliğin temel ilkesi olarak tevhid ve sünnete bağlılık olduğu Hoca Ahmed Yesevî'nin Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine kuvvetli bir şekilde bağlı olduğunun belirtilmemesi de büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

2.2.2. Kadirîlik

Kadirilik Abdulkadir Geylani'nin düşünceleri etrafında oluşmuş bir yorum olarak tanıtılmış, Kadirilikte diğer tasavvufi yorumlarda olduğu gibi Kur'an ve sünnete uymanın esas olduğu belirtilmiştir.²³⁵ Ayrıca Kadiriliğe göre; insanın güzel özelliklere sahip olmak için çalışması gerektiği bu sebeple dinin emir ve yasaklarına uymasının önemli olduğunun üzerinde durulmuştur. Yoksulların hizmetine koşmak ve onların ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olmak Kadirilik'te önem verilen bir ilke olarak açıklanmıştır. Ayrıca verilen sözün yerine getirilmesi, günah ve haramlardan uzaklaşmak, alçakgönüllü olmak kendisine yapılan haksızlık karşısında bile beddua

²³¹MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 132.

²³²MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 132.

²³³MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 132.

²³⁴MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 132.

²³⁵MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 133.

etmemek, dünya malına tamah etmemek Kadirilik'te önemli değerler²³⁶ olarak vurgulanmıştır.²³⁷

2.2.3. Mevlevîlik

Mevlevîlik, Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin görüşleri çerçevesinde oluşan, vefatından sonra da oğlu tarafından sistemleştirilen tasavvufî bir yorum olarak tanıtılmıştır. Mevlevîlik'in, insanı Allah'ın yarattığı yüce bir varlık olarak gören, insan ve Allah sevgisini, ön plana çıkarmaya çalışan bir yorum biçimi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu yorum biçimine göre doğruluk, adalet, yardımlaşma, iyi niyet gibi değerlerin insanı mutluluğa götürdüğü; kibir, kin, öfke, dedikodu gibi davranışların ise insanın uzak durması gereken davranışlar olduğu belirtilmiştir.²³⁸

Mevlevîlik'te musiki eşliğinde ve belli bir düzen içerisinde yapılan, insanın kulluk şuuruna ulaşmasını temsil eden tören olarak açıklanan semanın; toplu halde Allah'a yöneliş²³⁹ olduğu belirtilmiştir.

Konu sonunda bir semazen görseli ile birlikte semada dervişlerin musiki eşliğinde bir ellerinin içini göğe, diğerini yere doğru döndürmelerinin sebebi; "Biz aracıyız, haktan aldığımızı halka dağıtırız." şeklinde yorumlandığı belirtilmiştir.²⁴⁰ Ayrıca konu bütünü incelendiğinde "derviş" kavramının açıklanmadan ilk defa burada kullanıldığı görülmüştür.²⁴¹

2.2.4. Nakşibendîlik

Nakşibendîlik tasavvufî yorumunun, Muhammed Bahaeddin Nakşibend'in düşünceleri etrafında oluşan bir tasavvufî bir yorum olarak, Türkistan'ın Buhara bölgesinde ortaya çıktığı belirtilmiştir.²⁴² Nakşibendîlikte kişinin kötülüklerden uzak kalması için Allah'ı sessizce ve çok anan bir insanın, Allah'ın sevgisini kalbine nakşedileceğinin düşünüldüğü vurgulanmıştır, Kur'an ve sünnete sıkı bir bağlılık gösterildiği ve ibadetlere önem verildiği belirtilmiştir.²⁴³ Her an Allah'ı (c.c.) hatırlamak ve zikretmek, iyilik yapıp hayır işlemek, dünyevi işlerle ilgilenirken aşırı arzulardan

²³⁶ Ahmet Güner, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milliyet Yayınevi, 1991), 201-204.

²³⁷ MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 133.

²³⁸ MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 133.

²³⁹ Güner, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, 201-204.

²⁴⁰ MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 134.

²⁴¹ MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 134.

²⁴² MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 134.

²⁴³ MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 134.

uzak durmak, dinin emir yasaklarına titizlikle uymak Nakşibendilikte temel prensipler olarak açıklanmıştır.²⁴⁴

2.2.5. Alevilik-Bektaşîlik

Alevîlik ve Bektaşîlik konusu incelediğimiz ders kitaplarında birlikte ele alınmıştır. Ancak Alevîlikle Bektaşîliğin ayrı bir şekilde değerlendirilmesi İslamî literatür açısından daha uygun olacaktır. Çünkü Alevîlik Hz. Ali taraftarlığı bağlamında gelişen dinî bir yorumdur ve genellikle mezhep olarak değerlendirilmiştir. Bektaşîlik ise Hacı Bektaş-ı Veli'ye nispetle oluşturulan bir tasavvufî yorumdur. Bektaşîliğin Alevîlikle ilişkilendirilmesi Balım Sultan'dan (ö. 1516) sonraya tekabül etmektedir.

Ders kitabında Alevîlik-Bektaşîlik, “Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde yaşayan Türklerin, İslâmiyet’i kabul ettikleri sırada Hz. Peygamber ve onun ehl-i beytini derin bir muhabbetle sevdiler ve onlara taraftar oldular, bu taraftarlığın adına, Ali yanlısı anlamına gelen Alevi denildi”²⁴⁵ tanımıyla açıklanmıştır. Bu tanımda da ciddi bir bilgi sığılaşması söz konusudur. Alevî tabirinin sadece Türkler için kullanıldığı izlenimi verilmektedir. Halbuki tanımda bahsedilen Türklerin İslâmiyet’i kabul ettiği dönemde Ali taraftarı olduklarına dair sağlam veriler yoktur. Bu durumun belki daha sonraki dönemlerde belli bölgelerde yaşayan bir kısım Türkler için böyle olduğu söylenebilir.

Alevî- Bektaşîlikte, “Allah-Muhammed-Ali kutsallığını özünde taşıyan, korkuyu aşırp sevgi ile Tanrı'ya yönelen, Hz. Peygamber'in nübüvvetini, Hz. Ali'nin velayetini kabul edişin temel olduğu belirtilmiştir.²⁴⁶ Ders kitabından özetlenen bu bilgide de yanlış bir bilgi ile farklı algı oluşturulmaktadır. İslam'da “Allah-Muhammed-Ali kutsallığı” diye bir durum söz konusu değildir. Hz. Peygamber'in nübüvveti ile Hz. Ali'nin velayetinin sanki birbirine paralel iki eşit mesele ve birinin diğerini kabulün şartı gibi takdim edilmesi esasen Şî-İmamî düşünceye ait bir yorumdur. Ayrıca “Kur'an'ı ve Ehl-i Beyt'i esas alan, inançlarını “Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak bilinen Dört Kapı-Kırk Makam” ilkelerine göre uygulayan kimsenin Alevi-Bektaşî olarak kabul edildiği”²⁴⁷ belirtilmiştir. Alevi-Bektaşî düşünce sisteminde, diğer tasavvufî düşüncelerde olduğu gibi İslam'ın ahlaki prensipleri üzerinde ısrarla

²⁴⁴ Yılmaz, *Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 262.

²⁴⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, (İstanbul: Selçuk Yayınları,1986), 233.

²⁴⁶ MEB, *DKA-7 Ders Kitabı*, 135.

²⁴⁷ MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 135.

durulduğu, rehber olarak kabul edilen dede ve babaların, taliplerine temel ahlaki prensipler çerçevesinde nasihatler verdiği vurgulanmıştır.²⁴⁸ İlköğretim düzeyindeki bir öğrencinin ders kitaplarında yer alan ve yukarıda özet bir şekilde sözü edilen açıklamalarla İslam ile Alevî-Bektaşîlik arasındaki ilişkiyi çözümlemesi veya tam olarak anlaması çok zor görülmektedir.

Alevilikte dede, pir, rehber olarak din hizmetlerini yerine getiren kişilerin ailelerini, soylarını nitelemek üzere ocak kavramı kullanıldığı, Alevi-Bektaşî düşüncesini benimseyen kimselerin bu önde gelen ailelere (ocaklara) bağlı olması, Alevi-Bektaşîlerin birlik ve bütünlüğünü güvence altına aldığı belirtilmiştir.²⁴⁹ Aleviliğin gelecek nesillere ulaşmasını ocak kültürü sayesinde sağladıkları açıklanmıştır. Ocaklar arasındaki bağlılık olan “el ele el Hakka” sisteminin günümüze kadar geldiği ve her dede ailesinin, kendini bağlı gördüğü başka bir dede ailesinin müridi olarak bağlılığını devam ettirdiği belirtilmiştir.²⁵⁰ “El ele el Hakka” sisteminde hiyerarşik bir düzen olduğu ve zamanla Anadolu’ya yayıldığı²⁵¹ vurgulanmıştır. Anadolu’da “El ele el Hakka” öğretisinin bir gereği olarak on iki ocak bulunduğu ve bunların on iki imamın önderliğinde belli bir silsileyle varlığını devam ettirdiği²⁵² belirtilmiştir.

2.2.6. Bektaşîlikle İlgili Temel Kavram ve Erkânlar

Bektaşîlik ile ilgili kavramlardan, “cem”; toplanma, birleşme, birlik olma, cem için bir araya gelen kimselerin toplandığı yere erkân yeri anlamında “cemevi”, “erkân”; âdet, yol yöntem, usûl, âdap, “âyin, tören, merasim, ibadet tarzı, usul²⁵³ tanımlarıyla açıklanmıştır. Aşkla Allah’a yönelik olarak kabul edilen dedeler/babaların yönettiği cemde tevhidler okunduğu, ellerin göğüslere konarak Hz. Peygamber ve ehl-i beytine salâvatlar getirildiği, işlenmiş olan günahlar için tövbe istiğfar edildiği aktarılmıştır.²⁵⁴ Cemin her zaman yapılabileceği, bazı durumlara özgü cemler gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir.²⁵⁵ Bunlardan; Bektaşîlikte kabul anlamına gelen “ikrar cemi”;kişinin,

²⁴⁸MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 135.

²⁴⁹MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 135.

²⁵⁰MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 135.

²⁵¹MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 135.

²⁵²Dilek Bakan, “*Alevi Bektaşî Geleneğinde Hubyâr Sultan*”, (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, 2011. 36, 37.

²⁵³MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 136.

²⁵⁴MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 137.

²⁵⁵MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 137.

bütün aşırı isteklerinden, dünyalık geçici heveslerden uzak olmak kaydıyla Alevi öğretisini benimseyip bu yola girmesi, bir nevi ölmeden önce ölmek olarak, “görgü cemi”; yılda bir kez yapılan ve toplumda birlik beraberliğin sağlanması amacıyla taşıyan, ceme katılanların, Alevi inancına uygun olmayan davranışlar içerisinde olup olmadıkları dede tarafından sorgulandığı, katılan herkesin kendi içinde bir sorgulama yapıp ve gerekirse kusurlarını söyleyip af dilediği, dargınlar barıştırılıp, anlaşmazlıklar giderilmeye çalışıldığı, “Abdal Musa cemi” ise; her yıl sonbaharda küskünlerin barıştırılması ve birliğin sağlanması amacıyla yapılan, bir cem evine bağlı bulunan kimselerin, bir araya gelip kurbanların kesilerek Allah’a şükredildiği²⁵⁶ şeklinde açıklanmıştır.

Günümüzde cem evlerinin hem tasavvufi sohbetlerin yapıldığı bir mekân hem de duruma göre yoksullara aşevi, misafirhane, birlik, dirlik ve kardeşlik evi işlevi gören ayrıca ilim, eğitim ve kültür merkezi olarak da kullanıldığı²⁵⁷ aktarılmıştır.

Bektaşilik ile ilgili diğer bir kavram olan musahiplik; evli olan iki kişinin aileleriyle birlikte dedenin huzurunda kurban keserek hayat boyu “yol kardeşi” olmaya söz vermesi şeklinde²⁵⁸ açıklanmıştır. Bektaşilikte “ikrar ve nasip alma” olarak ifade edilen musahiplik uygulamasının Hz. Peygamber’in ensar ve muhaciri kardeş ilan etmesini hatırlattığı ve Hak-Muhammed-Ali yoluna girmenin temel şartı olarak kabul edildiği²⁵⁹ vurgulanmıştır.

Musahip olan kişilere dedenin, “Malı mala, canı cana katın. Hâlinize hâldeş, yolunuza yoldaş olun” şeklinde telkinde bulunarak mallarını esirgememeleri, birbirlerine yalan söylememeleri, haram lokmadan, zina ve dedikodu etmemeleri konusunda öğütler verdiği²⁶⁰ vurgulanmıştır.

Diğer bir kavram olan “Râzılık ve Kul Hakkının Sorulması;” üzerinde kul hakkı bulunan bir kimsenin ceme girmesi uygun bulunmadığı bu sebeple cemin hemen başında dedenin, taliplere dönerek uyarılarda bulunarak Müminler ancak kardeştir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki esirgenesiniz²⁶¹ ayeti ile helalleşmelerinin sağlandığı açıklanmıştır.²⁶²

²⁵⁶MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 137.

²⁵⁷MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 137.

²⁵⁸MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 137.

²⁵⁹MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 137.

²⁶⁰MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 138.

²⁶¹ Hucûrat 49/10.

²⁶²MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 138.

Konu işlenirken ele alınan bir diğer kavram on iki hizmetin, Hz. Ali başta olmak üzere onun soyundan gelen on iki imamı temsil ettiği, cemin on iki kişi tarafından belirli bir düzen ve kurallar çerçevesinde yapıldığı²⁶³ belirtilmiştir. Ayrıca ders kitabında on iki hizmette yer alan dede, rehber, gözcü, çerağcı, zakir, ferraş, saka, sofracı, pervane, peyikçi, iznikçi, bekçi kavramları açıklanmıştır.²⁶⁴

Konu ile ilgili ders kitabında²⁶⁵ yer alan diğer bir kavram olan “semah” cemlerinde ceme katılanların evrende bulunan her şeyin dönmesinden hareketle Allah’a sevgi ve bağlılık duygusuyla O’nun güzel isimlerinden herhangi birini anarak ayakta dönmesi olarak açıklanmıştır.²⁶⁶ Semahta Hak’tan alıp halka vermek, paylaşmak gibi anlamları içeren elleri yukarı doğru uzatma eylemi semaha katılanların manevi coşkuyu hissetmelerini sağladığı ve onların gündelik yaşamında nasıl davranmaları gerektiğine de ışık tuttuğu²⁶⁷ belirtilmiştir.

Konu ile ilgili ele alınan diğer bir kavram olan ve dua anlamına gelen “gülbankın” sözlük anlamı; gül sesi, bülbül şakıması²⁶⁸ olarak açıklanmıştır. Gülbanklara başlarken “Bismişah”, bitirirken ise “Allah Allah” ifadelerinin söylendiği; gülbankların, Allah’a sığınma yalvarma ve ondan af dileme için okunduğu, kişi ve toplumu ilgilendiren, dinî ve ahlakî hemen her konuda bir gülbank bulunduğu²⁶⁹ açıklanmıştır. Ayrıca bir de gülbank örneğine²⁷⁰ yer verilmiştir.

Bir dua ifadesi olan ve “Allah’ım Efendimiz Hz. Muhammed’e ve O’nun ehl-i beytine rahmet et!” anlamında olan salâvatın da Alevilik-Bektaşilikte önemli bir yer tuttuğu²⁷¹ belirtilmiştir.

Dua kavramı içerisinde lokma duası pişirilen yemeklerin sofraya getirilmeden önce dedeye sunularak duası alınması²⁷² tanımıyla açıklanmıştır.

Konu işlenirken ele alınan son kavram Hızır ve muharrem orucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şubat ayının 13,14 ve 15.günlerinde tutulan Hızır orucuna, çok

²⁶³MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 138.

²⁶⁴MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 138.

²⁶⁵MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 139.

²⁶⁶MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 139.

²⁶⁷MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 139.

²⁶⁸MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 139.

²⁶⁹MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 140.

²⁷⁰ Bismişah Allah Allah! Vakitler hayrola, hayırlar feth ola. Şerler def ola. Yüce Allah dildeki dileklerimize, gönüldeki muratlarımıza vasıl eyleye. Milletimizin, devletimizin varlığını, birliğini, dirliğini sonsuz eyleye. Yüce Allah dualarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye...

²⁷¹MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 140.

²⁷²MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 141.

önem verildiği vurgulanmıştır.²⁷³ Hızır orucu Hz. Peygamber ile kızı ve damadı arasında geçen bir olaya dayandırılır.²⁷⁴

Hz. Hüseyin'in bazı aile fertleriyle birlikte Kerbela'da şehit edilmesi dolayısıyla Muharrem'in onuncu gününü yas günü kabul eden Alevi ve Bektaşilerin Muharrem ayının ilk on iki gününü oruçlu geçirdikleri belirtilmiştir.²⁷⁵ Alevi ve Bektaşilerin bu aya büyük önem verdikleri, bu ay boyunca Hz. Peygamber ve O'nun Ehl-i Beyt'ine salavat getirdikleri ve başta Hz. Hüseyin olmak üzere Kerbela'da şehit düşenler için mersiyeler ve dualar okudukları vurgulanmıştır.²⁷⁶ Ayrıca Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in aç ve susuz bırakılmasının anısına hürmet gereği su içmedikleri, tıraş olmadıkları, aynaya bakmadıkları, kurban kesmedikleri ve et yemedikleri belirtilmiştir.²⁷⁷ Muharrem ayının 13. günü Kevser suresinin bir tecellisi olarak Hz. İmam Zeynel Abidin'in sağ kalıp Hz. Peygamber'in soyunu günümüze kadar taşıdığı için şükran kurbanı kesildiği, aşure pişirip dağıtıldığı²⁷⁸, ifade edilmiştir.²⁷⁹

Ders kitabında tarikatlar konusu tasavvufî yorumlar şeklinde ele alınmış ve sadece sınırlı genel tarihî bilgiler ışığında tanıtılmıştır. Sadece Alevîlik ve Bektaşîlik kavramları biraz daha geniş ele alınmıştır. Ancak bu kavramlarda mezhep ve tarikat ayrımı yapılmadan birlikte ele alınmıştır. Konu içersisinde tarikatların geleneğimizde eğitim, kültür, sanat ve fikir dünyamıza kazandırdığı mutasavvıflar ve katkılarına yer verilmemesi büyük eksikliklerdir.

²⁷³MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 141.

²⁷⁴ “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bir gün hastalanır. Hz. Fatıma, üzgün bir durumda babasına gider ve bu durumu bildirir. Hz. Peygamber, torunlarının şifa bulması için dua eder ve iyileşmeleri hâlinde kızı Fatıma ve damadı Hz. Ali'ye üç gün oruç tutmalarını tavsiye eder. Onlar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.)'in iyileşmesi üzerine üç gün adak orucuna niyet ederler. İlk günün akşamı oruçlarını açmak üzere iken bir yoksul gelerek onlardan yiyecek ister. Yiyeceklerini yoksula verirler. İkinci gün yetime, üçüncü günde yiyeceklerini kapılarına gelen esire verirler. Üç gün su ve tuzla oruçlarını açarlar. Üçüncü günün sonunda Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye , “Orucunuz nasıl geçti ya Ali?” diye sorar. Hz. Ali'de “Size malum ey Allah'ın Elçisi” der. O vakit Hz. Peygamber , “Üç gün peş peşe kapınıza gelen kimse Hazreti Hızır idi. Yüce Allah, sizin sabrınızı sınamak üzere, Hızır'ı görevlendirmişti buyururlar.” Abdulkaki, Gölpınarlı, Kur'an Meali ve Açıklaması, 86.

²⁷⁵MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 142.

²⁷⁶MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 142.

²⁷⁷MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 142.

²⁷⁸ Hakkı Saygı, *Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi ve Erkanları*, (İstanbul: Dost Eli Vakfı Yayınları, 2015), 259-262.

²⁷⁹MEB, *DKAB-7 Ders Kitabı*, 142.

2.3. TASAVVUFLA İLİŞKİLENDİRİLEN BAZI KAVRAMLAR

2.3.1. Eşref-i Mahlukât

5. sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabı “En Güzel Örnek Peygamberimiz” ünitesi içeriğinde “Peygamberimizin Allah sevgisi” konusunda Eşref-i Mahlukât kavramının tasavvufî bir terim olduğu vurgulanmış işlenmiş ve Allah’ın sayısız bilinmeyen hatta hayal bile edilemeyecek kadar çok varlık yarattığı, bu varlıklar içinde insanı en üstün olarak yarattığı için yaratılmışların en üstünü yani Eşref-i Mahlukât olarak nitelendirildiği belirtilmiştir.²⁸⁰

2.3.2. Uhuvvet

6.sınıf “Peygamberimizin Hayatı” ders kitabının 5.ünitesi “Sahabenin Fazileti” içeriğinde Hz. Peygamber’in ashabının, kendileri sıkıntı içinde olsalar da din kardeşlerini kendilerine tercih ettikleri, insanlığın bir benzerini daha göremediği din kardeşliğini ifade eden uhuvvet, aynı inanç ve değerlere sınıksız sarılmak olarak açıklanmıştır.²⁸¹ Kendi ihtiyacından önce din kardeşinin ihtiyacını gidermek, insanların dertleriyle dertlenmek, kendisi için istediğini başkaları için de istemek anlamına gelen fütüvvet²⁸² ahlakının şuuru ise sahabileri cennetlik yapan vasıflardan olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Ensar- Muhacir kardeşliğinden örnekler de verilmiştir.

2.3.3.Ahîlik

6. Sınıf Temel Dini Bilgiler-1 kitabı “Müminlerin Özellikleri” ünitesinin içeriğinde “Mümin Özü ve Sözü Doğrudur” konusunda yer alan “Okuyalım” bölümünde Ahînin kelime olarak “kardeşim” anlamına geldiği ve XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başına kadar Anadolu’daki esnaf ve sanatkâr birlikleri olarak açıklanmıştır. Ahîlik teşkilatı Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkârların eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurum olarak hem de alışverişin dosdoğru yapılmasında kurallarıyla önemli bir hizmet verdiği²⁸³

²⁸⁰MEB, *Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı -5*, 54.

²⁸¹MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı -6*, 108.

²⁸²MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, 129.

²⁸³ Ziya Kazıcı, “Âhîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2003), 540.

vurgulanmıştır.²⁸⁴ Ancak ders kitaplarında Ahilik tasavvufi bir konu olarak ele alınmamıştır. Oysa ders kitabında Ahilik teşkilatının tasavvuftaki fütüvvet anlayışından doğan tasavvuf temelli bir kurum olduğunun belirtilmesi gerekirdi. Tarihsel süreç içerisinde iç içe geçen mahalle ve ekonomik hayatı etkileyen fütüvvet ehli bir yandan toplum için maddi varlıklar üretirken bir yandan da bunu dürüst ilkeler üzerinden yapmayı hedeflemiştir.²⁸⁵ Bu sebeple fütüvvet ehlinin güzel ahlak çerçevesinde yer alan söz ve menkıbelerinin²⁸⁶ ders kitaplarında yer alması öğrencilerde oluşturulması istenen manevî algıya büyük katkı sağlayacaktır.

2.3.4. Sanat ve Edebiyatta Tasavvufî Öğeler

“5. Sınıf DKAB ders kitabında “Çevremizde Dinin İzleri” ünitesinde Musikimizde Dinin İzleri” konusunda tekke musikisi konusuna yer verilmiş, daha çok cami dışında, tarikat mensupları tarafından tekkelerde icra edilen musiki türü olarak tanımlanmış, cami musikisinden farklı olarak tekke musikisinde; ney, kudüm, def, saz gibi musiki aletleri de kullanılmaktadır. İlahiler, kasideler, naatlar, mersiyeler, nefesler, düvaz-imamlar tekke musikisinin önemli unsurları arasında sayılmıştır.²⁸⁷ Özellikle Mevlevilikte ve Alevilik-Bektaşilikte musikiye önem verildiği vurgulanmış, Mevlevilikte yapılan sema ve Alevilik-Bektaşilikteki semah buna örnek olarak verilmiş, sema, Mevlevilikte ney, nısfıye vb. çalgılar eşliğinde, elleri iki yana açarak ve dönerek yapılan bir tören, semah ise Alevilik-Bektaşilikte müzik eşliğinde belli bir ritimle dönülerek yapılan tören olarak açıklanmıştır.²⁸⁸

Aynı konunun devamında “Edebiyatımızda Dini İzler” konusunda Edebiyat; olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı olarak tanımlanmış, yazılan şiirler, piyesler, hikâyeler, romanlar vb. eserler edebî eserlere örnek olarak verilmiştir. Her toplumun, kendine özgü bir edebiyat anlayışı olduğu Türk toplumunun edebiyat anlayışını şekillendiren en temel unsurlardan birin de din olduğu belirtilmiştir. Türkler, Müslüman olduktan sonra yazdıkları şiirlerde, hikâyelerde, romanlarda vb. edebî eserlerde İslam dininin temel ilkelerine, ahlak anlayışına büyük ölçüde yer vermişler ve tasavvuf edebiyatı adıyla bir

²⁸⁴MEB, *Temel Dini Bilgiler-1 Ders Kitabı*, 67.

²⁸⁵ Zafer Erginli, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, *İnsanî Değerlerin Yeniden İnşası Uluslararası Sempozyumu*, Erzurum: 2014, 107-119.

²⁸⁶Erginli, “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”, 107-119.

²⁸⁷MEB, *DKAB-5 Ders Kitabı*, 96.

²⁸⁸ MEB, *DKAB-5 Ders Kitabı*, 96.

edebî tür ortaya geliştiği belirtilmiştir.²⁸⁹Bunlara örnek Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Veli, Mevlânâ, Yunus Emre, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi İslam düşünürleri İslam'ın dünya görüşünü eserlerinde ağırlıklı olarak yansıttıkları, eserlerini yazarken İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetten yararlandıkları belirtilmiştir.²⁹⁰

Musikî konusunda Halvetî ve Kadirîlikten sözedilmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Deverân zikirlerinde musikî ön plandadır.

²⁸⁹MEB, *DKAB-5 Ders Kitabı*, 96.

²⁹⁰MEB, *DKAB-5 Ders Kitabı*, 96.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Davranış değiştirme süreci olarak eğitim aynı zamanda bireyin toplumun değerlerini, inançlarını ve yaşam Őekillerini kazanmasında etkili olan faaliyetlerdir. Ailede başlayan eğitim, sokakta, okulda, iş yerinde devam etmektedir. Eğitimin belli bir sistem ve plan dahilinde yürütüldüğü ve bireyin eğitim sürecinin büyük bir bölümünü oluşturan kurumlar okullardır.

Okullarda eğitimin vazgeçilmez unsurları öğretim programı ve ders kitaplarıdır. Ders kitapları öğretmenin ders işlenişi için başvurduğu, öğrencilerin de öğrenme ve öğrendiklerini tekrarladıkları kaynaktır. Milli Eğitim Temel Kanunu'nda eğitimin genel amaçları açıklanırken "Türk Milletinin millî, ahlakî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar yetiştirmek" ibaresi yer almaktadır. Eğitim sistemi, değerleri kazandırma amacı ve işlevini öğretim programları, buna bağlı olarak da ders kitapları ile yerine getirmektedir. Yenilenen öğretim programlarının da perspektifini oluşturan değerler eğitimi son yıllarda sıkça konuşulan kavramlardandır. Bize göre ahlâk kavramı ile yakın ilişki içinde olan değer kavramı ahlâk kavramına göre eksik kalmaktadır. Ancak ister ahlâk denilsin ister değer asıl problem bu değer veya ahlâk eğitiminin nasıl verileceğidir. Değerler eğitiminde bilgi eylem birlikteliğinin sağlanması hedefi, çok ötesinde bir anlayışla tasavvufta iman, ilim ve salih amel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir eğitim müessesesi olarak nefsin tezkiyesi, kalbin, tasfiyesi ve ahlâkın güzelleştirilmesiyle meşgul olan tasavvuf ahlâk olarak da tanımlanmıştır. Din eğitiminde kurallara dayalı bir anlayış esas alındığında ahlakî gelişimde istenen seviyede olumlu etkiler görülememektedir. Dinin iman, amel ve duyguyu esas alan bütüncül yapısının her bir ögesinin aynı Şekilde desteklenip beslenmesi gerekmektedir. Çalışmamızda özünde manevî bir terbiye yöntemi olan tasavvuf konularına ortaokul ders kitaplarında (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler) nasıl yer verildiği mukayeseli olarak incelenmiştir. Yaptığımız inceleme sonucunda 2006 yılında değişen öğretim programlarıyla ahlak ve değer öğretimine daha fazla ağırlık verildiği görülmüştür. Bu bağlamda değerler eğitimi ilk defa öğretim programlarında yerini almış ve ders kitaplarında tasavvuf konularına daha çok yer

verildiği görülmüş ancak yeterli olmadığı belirlenmiştir. Eğitim sonucunda insanın, tüm potansiyelini kendisinin ve toplumun mutluluğuna katkı sağlayacak şekilde kullanması beklenmektedir. İnsan ruhunu eğitmeyi hedefleyen tasavvufun, farklı ruh yapılarına sahip insanları terbiye ettiği incelendiğinde bireysel eğitim konusundaki başarısı günümüz eğitiminde son yıllarda sıkça dile getirilen eğitimde bireysel farklılıklara ışık tutacaktır.

Kişilik gelişiminde çevresel koşulların önemi göz önüne alındığında örnek alma ve özdeşim kurma karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde eğitimde örnek olabilecek şahsiyet meselesi büyük önem kazanmıştır. Çünkü okullarımızda problem öğretimden çok eğitimidir. Burada da tasavvufun kâl ile değil hâl ile düsturuyla yansıttığı eğitim anlayışı çözüm olacaktır. Tarih boyunca bu anlayışın en çok yansıtıldığı kurumlar olan tarikatlar konusu 7.sınıf düzeyinde “Tasavvufî Yorumlar” şeklinde yer almış, Alevîlik – Bektaşîlik konusunda kısmen değinilse de tarikatların örnek teşkil edecek eğitim anlayışlarından çok tarihî bilgi şeklinde ele alınmıştır.

Ders kitapları, öğretim programları yenilendikten sonra tasavvufî anlayıştan izler taşıması bakımından önemli mesafe kaydetmiştir ancak her sınıf düzeyinde aynı özen gösterilmemiştir. Özellikle Peygamberimizin Hayatı Temel Dini Bilgiler ders kitaplarında tasavvufî konulara daha çok ağırlık verilmiştir, örneğin 5. sınıf DKAB ders kitabında ibadet konusunda sadece şekil ve şartları yani sadece nasıl sorusu açıklanırken neden sorusuna cevap verilmemiştir. 5. sınıf Peygamberimizin Hayatı ders kitabında “Peygamberimizin Hayatında Namaz” konusunda “ubudiyet ve huşu”, Temel Dini Bilgiler 1 ders kitaplarında ise “ihlas ve huşu” kavramlarıyla ibadetlerin neden boyutu açıklanmıştır. Ancak bu derslerin imam hatip ortaokullarında zorunlu diğer ortaokullarda seçmeli olması konuların bu yönüyle tüm öğrencilere ulaşmasına imkan vermemektedir.

Din eğitimin en önemli amaçlarından bireyin kendini tanıyıp, varoluşunu anlamlandırarak Allah’ı tanıma hedefine önemli mutasavvıflarımızdan Yunus Emre’nin “İlim kendini bilmektir” anlayışıyla ulaşılacaktır. Son yıllarda yapılan araştırmaların ortaya koyduğu kendimizin de bir eğitimci olarak gözlemlediğimiz ahlakî yozlaşmanın, tasavvufun niyet ve düşüncede “incitmeme ve incinmeme” pratikte ise yaratılanı yaratandan ötürü sevme anlayışıyla aşılabacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda tasavvuf literatürü geleceğimiz olan çocuklarımızın iç dünyalarındaki sevgiyi besleyip geliştirecek örnek ve materyallerle doludur.

Ders kitaplarında işlenen tasavvufî konularla ilgili tespitlerimize istinaden bazı önerilerde bulunmanın yararlı kanaatindeyim. Bu bağlamda şu önerileri sıralamak mümkündür:

1. Tasavvufî eğitim kişinin kendi iç yolculuğunu konu alması sebebiyle ferdî eğitim temelli olmasına karşın kişiler arası etkileşim ve toplumsal bütünleşme de önemli rol almaktadır. Tasavvufî terbiyenin öğelerinden millî, dinî motif ve değerler, bunlarla ilgili bilgiler, deyim, atasözü, menkıbe, şiir, semâ ile irşad ve terbiye edilirken toplumsal bilincin canlı tutulmasına da katkı sağlanır. Bu tür uygulamaların ders kitaplarında sadece tarihsel bir bilgi niteliğinde işlenmesi yerine daha açıklayıcı, görsel-ışitsel materyallerle de zenginleştirilmiş bir içerikle öğrencilerin istifadesine sunulması daha yararlı olacaktır.

2. Günümüz eğitiminde esas alınan bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa ilkelerini Niyaz-ı Mısırî, Eşrefoğlu Rûmî, Ahmed Yesevî, Yûnus Emre, Geyikli Baba, Şeyh Edebâlî herkesin bildiği basit ve sade bilgilerden üst seviyelere çıkışı kendi dönemlerinde en güzel şekilde uygulamışlardır. Eğitim sistemimiz içinde bu sembol karakterlerin ders kitaplarında eser ve görüşlerine daha fazla yer verilmesi gereklidir.

3. Eğitimde öğrenci ve öğretmen en önemli iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencinin uygun tabiat, akıl, yetenek ve öğrenme ihtiyacının olması aynı şekilde öğretmenin sözden çok örnek olması eğitimde başarıyı getirecektir. Burada da tasavvufî eğitimde şeyh-mürîd kavramlarının iyi anlaşılması ve eğitim anlayışının model alınması yol gösterici olacaktır.

4. Tasavvufî eğitimde kişinin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak ferdî bir eğitimle kalbin ve ruhun temizlenmesi hedefine doğru ilerlediği yolculuğunda “makam” denilen konaklama yerlerinde yaşadığı tecrübeler, eğitim biliminde “yaparak yaşayarak” öğrenme ilkesini de içinde barındırdığını göstermektedir. Bu da gerek hazırlanan ders materyalleri gerekse eğitim verenler açısından örnek alınması gereken bir durumdur.

5. Araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz bulguları sınıflandırdığımızda tasavvufî konuların ortaokullarda din eğitimi için zorunlu ders olan DKAB ders kitaplarında yeterince yer almadığı tespit edilmiştir. Buna karşın İHO’larda zorunlu ortaokullarda ise seçmeli olarak okutulan Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler ders kitaplarında ise geçmişe göre olumlu yönde kazanımlar görülmüştür. Bu durum ortaokul öğrencileri açısından DKAB dersi için daha kapsamlı bir ders kitabı

hazırlanarak aşılmalıdır aksi takdirde DKAB kitabında bir ibadetin nasıl yapılacağını öğrenen öğrencinin, neden yaptığını, Hz. Peygamber'in ibadet anlayışını, ibadette ubudiyet, ihlas kavramlarını öğrenmekten mahrum kalması ahlak gelişiminde bilinç eksikliğine sebep olacaktır.

6. Günümüzde dinin yaşanması sosyal hayatın dışında kalmayı gerektireceği yargısı özellikle bizimde şahsî tespitimiz olarak geleceğimiz olan öğrencilerimizde dinî yaşantıya karşı mesafeli bir tavır gelişimine sebep olmuştur. Oysa ibadet ve muamelatta topluma örnek olan tasavvuf erbabı tekkeler vasıtasıyla imaret, yoksullara yardım, ahilikle ekonomik faaliyetler, ilmî faaliyetler, güzel sanatlar (Hat-Musiki-Minyatür, şiir edebiyat, kütüphane hizmetleri gibi birçok alanda örnek olacak çalışmaların içerisinde olmuşlardır. Bu çalışmaların derslerde örnek olacak şekilde yer alması hem önyargıları yıkmak hem de sosyal medya kıskacındaki çocuk ve gençlerimizin ahlak gelişimini destekleyecek faaliyet alanları oluşturması açısından ufuk kazandıracaktır.

7. Tasavvufa kaynaklık eden “Cibril Hadisinde” “İhsan nedir?” sorusuna cevap olan “Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmek” insanın her işinde, davranışında kazanması gereken bir bilinç olarak karşımıza çıkmakta ve özümsemiği ve öğrencilere açıklanabildiği ölçüde ahlak gelişiminden değerler eğitimine istenen hedeflere ulaştıracak ders kitaplarında yer alması gereken çok önemli bir kavramdır.

KAYNAKÇA

- Abanoz, S. “6-12 Yaş Arası Çocukların Dini ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babanın Rolü” Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Akbaş, O. *Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış*, Y. Sinan Zavalı (Ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), *Değerler Eğitimi* içinde.
- Ateş S. “İhlas” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 535. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Bakan, Dilek. “Alevi Bektaşî Geleneğinde Hubyâr Sultan”. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2011.
- Beyzavî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzîl*. 1: 7, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2015.
- Bolat, Ali. “Değerler Eğitiminde Tasavvuf”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.40 (2016): 33-48.
- Buhârî, Ebu Abdullah b. Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Buhârî ve Tercümesi*. çev: Mehmet Sofuoğlu. Ankara: Ötüken Yayınları, 2017.
- Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte, Hadis Ansiklopedisi*. 8: 477. İstanbul: Akçağ Yayınevi, 1993.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1993.
- Ceyhan, Semih. “Ubudiyyet”, TDV İslâm Ansiklopedisi. 42: 33-34, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Cürcani, Ali b. Muhammed, *Tarifât*. çev: Abdülaziz Mecdi Tolun ve Abdurrahman Acer, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Çağrıçı, Mustafa. “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3,41: 1-2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Çakıroğlu, A. Esra. “Değerler Eğitiminde Korku Kültürünün Etkisi”. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2013.
- Çekin, Abdülkadir. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Tasavvuf Öğretimi”. *Bartın Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.1. (2012): 140-151.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el- Eş'as b. İshak s-Sicistânî, Sünen-i Ebu Davud Tercümesi. çev: Abdullah Parlıyan. İstanbul: Konya Kitapçılık, 2007.
- Ekşi Halil, Katılmış Ahmet. *Karakter Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Nobel, 2011.
- Erginli, Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem, 2006.
- Erginli, Zafer. “Bir Değerler Manzumesi Olarak Fütüvvet”. *İnsanî Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*, Erzurum, 2014.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelkentepe Yayınları, 1997.

- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları,1986.
- Gazzâli, *İhyau ulumi'd-din*. (Çev.: Mehmed A.Müftüoğlu), İstanbul: Tuğra Yayınevi, 2000.
- Göktaş, Vahit, Mevlana ve Edep. *Feyz Dergisi*, sy.279, (2014).
- Gözütok Şakir. *Sûfi Pedagojisi: Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.
- Güner, Ahmet. *Tarikatlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Milliyet Yayınlar,1991.
- Gürer, Dilaver. Ed: Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Hâkim en- Nişaburî. *Müstedrek*. çev: Beşir Eryarsoy, 8: 2797, İstanbul: Konya, Konevî Yayınları, 2013.
- Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el,Şeybanî. *Müsned*. çev: Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, Hüseyin Yıldız. İstanbul: Ocak Yayınları, 2014.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- Hökelekli Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Din*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Hucviri, *Keşfu'l-mahcub- Hakikat Bilgisi*. haz: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Teorileri*. İstanbul: DEM Yayınları, 2007.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Nobel Yayınları, 2015.
- Kayıklık, Hasan. *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Kaymakcan Recep. Meydan Hasan. *Ahlâk, Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- Kazıcı, Ziya. "Âhîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1:123. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2003.
- Köylü, Mustafa. "Çocukluk Dönemi Ahlak Gelişimi". *Dini Araştırmalar Dergisi*, sy. 12. (2003).
- Kur'an-ı Kerim.
- Kuşat, Ali. "İbadetlerde Niyetin Ahlaki Gelişim Düzeyi ile İlişkisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12,sy.2.(2012).
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyri Risalesi*. haz: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah, 2016.
- Kuşeyri, Abdülkerim. *Letâifu'l-İşârât*. çev: Mehmet Yalar İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012.
- Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid, Sünen-i İbn-i Mâce Tercümesi. Çev: Abdulah Parlıyan. Konya: Konya Yayıncılık, 2015.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı -7*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Dinî Terimler Sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.

- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi-5 Ders Kitabı*. Ankara: SDR Dikey Yayıncılık, 2018.
- Ortaokul ve İmam Hatip Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Peygamberimizin Hayatı(4-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programları*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı -6*. Ankara: Gün Yayınları, 2018.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı -5*. Ankara: Yargı Yayınevi,2018.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler Ders Kitabı-1*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Temel Dini Bilgiler Ders Kitabı-2*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Peygamberimizin Hayatı Ders Kitabı -6*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Mehmedoğlu, Yurdağül. *Ahlaki ve Dini Gelişim*. İstanbul: Morpa, 2003.
- Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*. çev: Muharrem Tan. İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.
- Muhasibi, Haris, *Er Riaye/Nefs Muhasebesinin Temelleri*. çev: Şahin Filiz, Hülya Küçük. İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.
- Müslim, Ebu'l Hüseyin b. el-Haccac. *Sahih-i Müslim Muhtasarı*. Çev: Abdullah Fevzi Kocaer. İstanbul: Hüner Yayınları, 2005.
- Mütercim, Âsım Efendi, *El- Okyânûsu'l- Basît Fî Tercemeti'l Kâmûsi'l- Muhît*. çev: Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Necmüddin, Kübra. *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*. çev. Mustafa Kara. İstanbul, Dergâh Yayınları, 1996.
- Oğuzkan Faruk. *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Emel, 1993.
- Öngören, Reşat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 50-52, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Saygı, Hakkı. *Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi ve Erkanları*. İstanbul: Dosteli Vakfı Yayınları, 2015.
- Senemoğlu Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara. Gazi Kitabevi, 2000.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*. çev: Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.
- Sülemî, *el-Mukaddime fi't-Tasavvuf*. İstanbul: İlkharf Yayınları, 2015.
- Süleyman ULUDAĞ, "Tövbe" *TDV Ansiklopedisi*. 41: 285-288. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

- Şimşek, Halil İbrahim. “İhlas”. *Burhan: İlim Kültür Dergisi*. Kasım sy. 2. (2005), 26.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve. Sünen-i Tirmizî Tercümesi. Çev: Abdullah Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.
- Tosun, Cemal, Doğan, Recai ve Korkmaz, A. *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*. Ed: Leyla Küçükahmet. Ankara: Nobel, 2001.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Yazıcı Kübilay “Değerler Eğitime Genel Bir Bakış”. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*. sy.19 (2006): 508.
- Yazıcıoğlu, Yahşi ve Erdoğan, Samiye, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay, 2004.
- Yılmaz Hasan Kamil. *Gönül Penceresinden*. İstanbul: Erkam, 2006.
- Yılmaz Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar, 2012.
- Zengin Ahmet Yaşar. “Tasavvufi Eğitim Anlayışı İle Bazı Eğitim Kavramlarının Örtüşmesine Dair Bir Çalışma”, *Kastamonu II. Uluslararası Şaban-ı Veli Sempozyumu*, 2014.

EKLER

ORTAOKUL VE İMAM HATİP
ORTAOKULU

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK
BİLGİSİ**

5

DERS KİTABI

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı (ekil listenin 248'inci sırasında) kurul kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

YAZAR

Bekir PINARBAŞI

ORTAOKUL VE İMAM HATİP ORTAOKULU

**DİN KÜLTÜRÜ
VE
AHLAK BİLGİSİ
6**

DERS KİTABI

Selahattin ÇAMYAR

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarihli ve 78 sayılı (ekli listenin 11'nci sırasında) kurul kararı ile 2018 - 2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

GÜN BASIM YAYIN REKL. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21 Yenimahalle/ANKARA
tel.: (0 312) 385 54 10 Fax: (0 312) 385 54 19

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

7. SINIF

YAZARLAR

Ayşe MACİT

Dilek MENKÜÇ

Dilek TÜRK SOYDAŞ

Nezihi Mustafa PESEN

Sümeyye KIRMAN

DEVLET KİTAPLARI

BİRİNCİ BASKI

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

8 DERS KİTABI

YAZARLAR

Sabahattin NAYİR

Abdullah AÇIK

Muhammet BEYAZAL

Hatice Büşra PAKSOY

DEVLET KİTAPLARI

BİRİNCİ BASKI

....., 2018

ORTAOKUL VE İMAM HATİP ORTAOKULU

**PEYGAMBERİMİZİN
HAYATI**

5

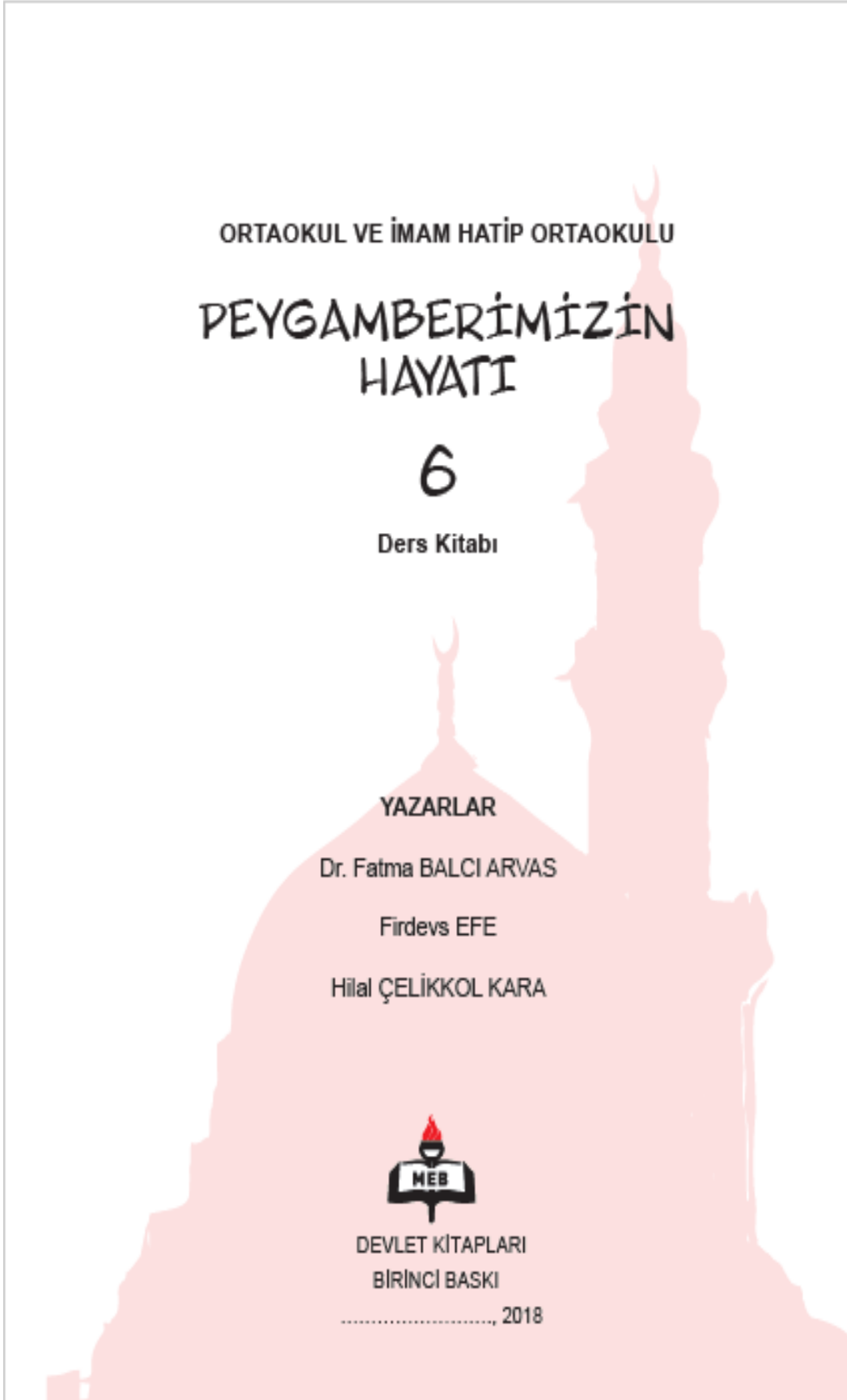
Ders Kitabı

Yazar

Dr. Erşahin Ahmet AYHÜN

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

ORTAOKUL - İMAM HATİP ORTAOKULU

PEYGAMBERİMİZİN HAYATI

7

YAZARLAR

Feramuz YILMAZ

H. İsmail DOĞAN

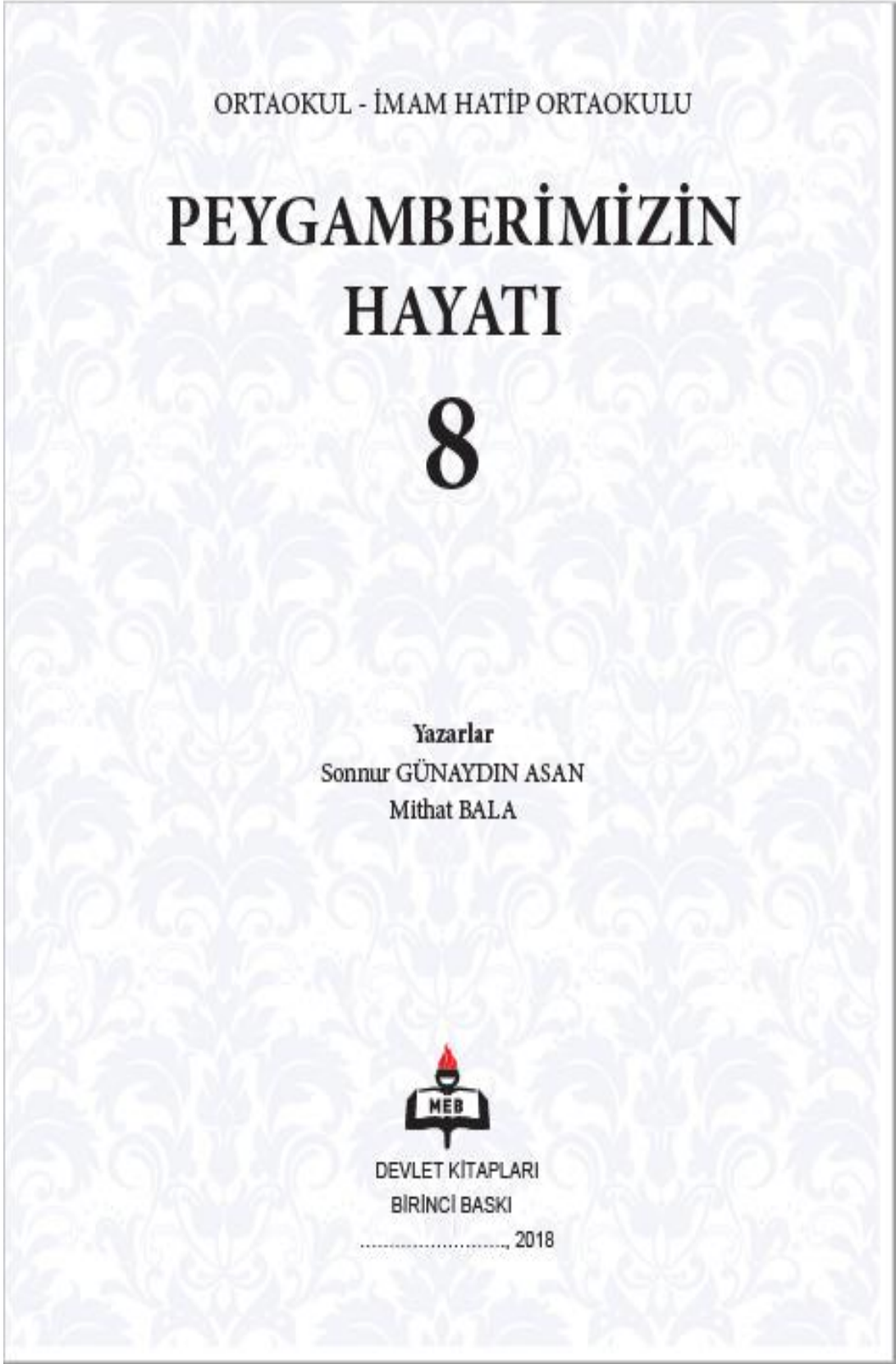
Sümeyye ÖZKAN

DEVLET KİTAPLARI

BİRİNCİ BASKI

....., 2018

ORTAOKUL VE İMAM HATİP ORTAOKULU

TEMEL DİNİ BİLGİLER (İSLAM 1)

YAZARLAR

Abdullah Bektaş
Dilek Türk Soydaş
Furkan Özudoğru
Mustafa Nezihi Pesen
Sabahattin Nayir
Sinan Özyurt
Sümeyye Kırman
Tuğba Kevser Uysal

DEVLET KİTAPLARI
BİRİNCİ BASKI

....., 2018

ORTAOKUL VE İMAM HATİP ORTAOKULU

TEMEL DİNİ BİLGİLER (İSLAM 2)

YAZARLAR

Abdullah Açık

Ayşe Macit

Dilek Menküç

Elif Emine Dirlik

Hatice Büşra Paksoy

Hulusi Yiğit

Muhammet Beyazal

DEVLET KİTAPLARI

BİRİNCİ BASKI

....., 2018

